

Politikai
röpiratok

BALL
43

48
312

GÖRGEI

ÉS

FEGYVERLETÉTELE.

EGY HONVÉDTISZT NAPLÓJÁBÓL.

KIADJA

SZILÁGYI SÁNDOR.

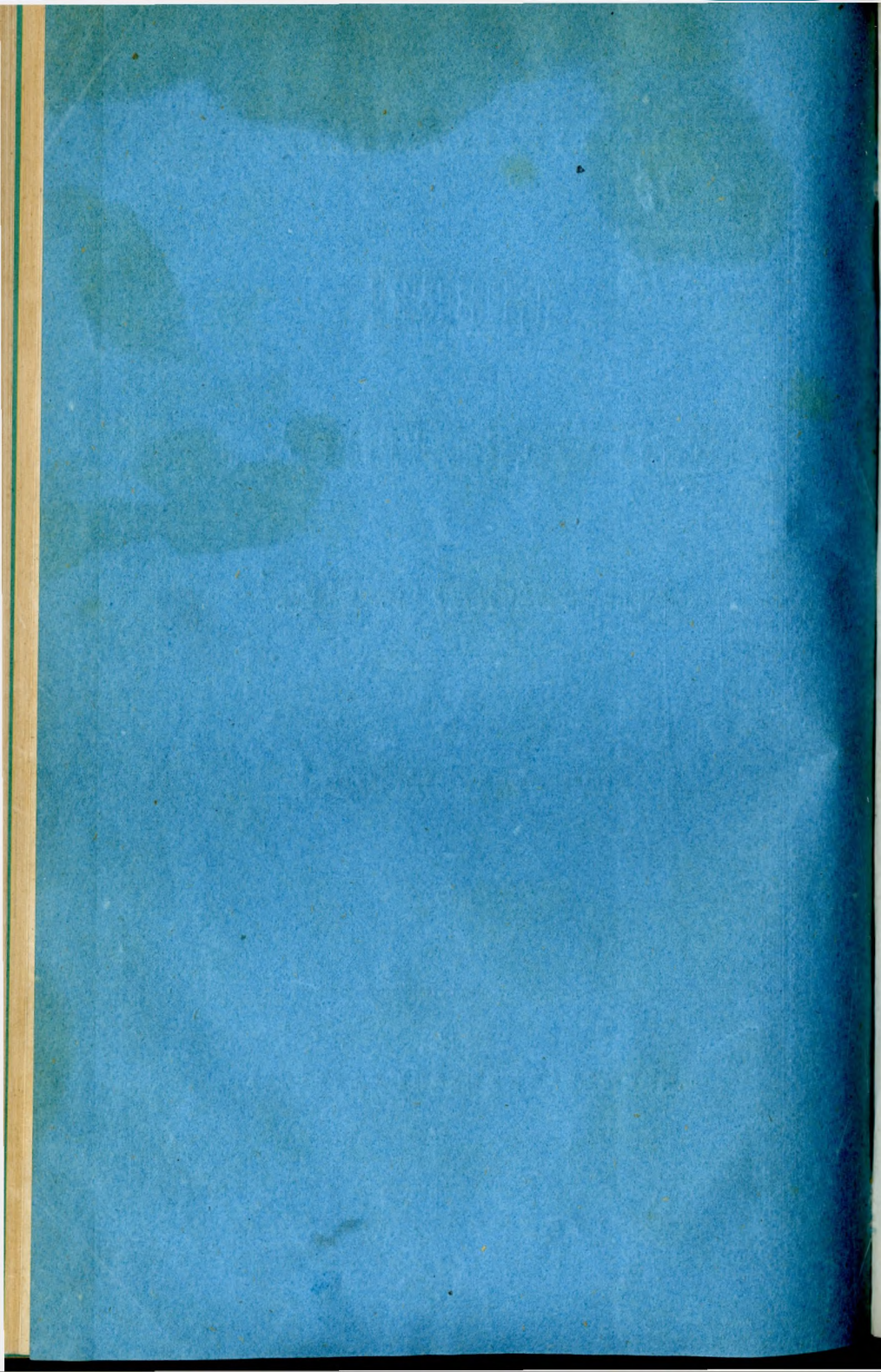
(EGY KÉPPEL.)

5.

PEST.

HECKENAST GUSZTÁV SAJÁTJA.

1850.

DE BALL

A világosi fegyverletétel.

GÖRGEI

ÉS

FEGYVERLETÉTELE.

EGY HONVÉDTISZT NAPLÓJÁBÓL.

KIADJA

SZILÁGYI SÁNDOR.

(EGY KÉPPEL.)

PEST, 1850.

HECKENAST GUSZTÁV SAJÁTJA.

GÖRGEI

FEGYVERLETEI

NY. HONVÉDELMI MINISZTERSÉG

D^o BALLAGI GÉZA.

1850

1850

NY. HONVÉDELMI MINISZTERSÉG

Junius vége felé járt az idő s a magyar ügy a diadal tetőpontján állt.

Ha elgondolkodom, nyári napként tűnik fel e kor fénypontjaival, s a néhanéha elvonuló könnyűd vész-felhőkkel.

E hó volt a dél, — utána hanyatlani indult a nap s alkony közelgett... mignem sir boritá el a déli dicsőséget, a megnyert csaták hírét, a küzdő bajnokok egy részét, mint éj a lehunyó napot... hogy csak emlék életét éljék a fenmaradtak ajkain.

Egyike vagyok azoknak, kik e csaták után is megmaradtam.

Nem szándékom históriát írni. De memoieret sem akarok kiadni.

Mit én teszek, csak egyes események leírása.

S mégis e leírásban van valami rendszer. A mint egymásután láttam az eseményeket, a mik körültem történtek, s a mint hallottam azokat hiteles tudósítások nyomán, mik tartózkodásunk környékén véghezmentek, — följegyeztem azokat.

Lehet, hogy leírásaim, jellemrajzaim az eddig ki-
jöttékkel megegyezők nem lesznek.

De senki se feledje, hogy azok egyéni nézetek,
nézetei egy szemtanunak.

S mint ilyen, tán nem tartozandik a szigorú birálat
alá veendő historiai munkák sorába.

Jun. 30-án.

Görgei Györből elvonulta után Pöltenberget hagyta e városban feltartani az osztrák haderőt, e hadtestnek jul. 28-iki szétveretése után azonban Komárom alá vonult, azt szándékozáván működési központtá tenni.

Épen másnap érkeztem Görgei táborába. Az annyiszor enlegetett, annyiszor dicsért hadvezért eznapi láttnam először.

Görgei magasabb közép termetűnél. Rám a meglátás első percében sajátos benyomást tön. E benyomás nem a tiszteleté, de a félelemé sem — szeretném mondani, a hódolaté volt.

Némi tisztelettel nyujtám át ajánló levelem. Szó nélkül tette zsebébe s mond:

— Charge-át megtartva léphet sergembe.

S tovább folytatá táborkari tisztjeivel beszélgetését.

Csak azután érkeztem közelebről megtekinteni őt.

Kopott örnagyi egyenruha fedte hosszú, szikar de izmos testét. Lovaglósizmája térdén fölül ért. Föveget — s ez nála igen gyakran megtörtént — nem hordott.

Arcza nap barnított, vonásai hosszukák voltak. E szigoru hideg vonásokban hiában kerestem az annyiszor dicsért emberbarátot. Lavater egész tana elégtelen lett volna arra. De a büszke daczos kérlelhetlen hadvezért igen is fel tudtam bennök találni.

Olly sok mondatott el korábbi növeltetéséről, egy spartai anya szigoráról, hogy azt e helyt megújítani szükségtelennek találom, még akkor is, midön szükségesnek látom kimondani, mikép a sanyaruság iránti részvétlenségét legfőként ennek tulajdonitom.

Görgei épen ezért nem volt a hiu pompa embere. Neki

elég volt tudni, hogy a magyar katonai dicsőséget fénypontra emelte. Midőn érdemkereszttel megkínálták „furcsa respublica, mond, hol érdemkeresztek vannak! Ha jutalmazni akarnak, ajándékozzanak meg chemiai tanársággal.“

Csipős gunyon kívül, mi kétségtelenül rejlik e szavakban, tagadhatlanul az őszinteség szózatát is feltalálom bennök. Alig hogy távozék, pár uj collegámmal egyedül maradtam.

— Szeretitek ti ez embert?

— Nem!

— De hát mi köt annyira hozzá?

— Mi a félelem szeretetével fonjuk körül.

S valóban ez igaz volt.

A gyávák féltek előtte olyanoknak mutatkozni. S ki bátor vala, a legbátrabb katonát tisztelte benne.

Volt is valami sajtáságos, midőn ez ember harcza ment.

Büszkeségéből mit sem vetkezett le, a dacz, a hidegség épen olly túlnyomó volt vonásain, mint azelőtt. Csak szemei szikráztak jobban, csak azokból leheté olvasni, hogy kérlelhetlenebb mint valaha.

Minden minden mutatá, hogy ez ember a meggyőződés embere, a vasakaratu meggyőződésé. És ha az bűn volt is — ő nem türt ellenmondást. És ha azért egy világot kellende felforgatnia, s e felforgatás hatalmában állt, ő megteendette.

Csak párszor szóltam Görgeivel. Mindig röviden végzett. Illyen volt mindenki irányában, kit nem sorozott barátai közé. S csak ha a palaczkok rendre jártak, s a pezsgők dugói szóltak, változott beszédessé. De akkor is inkább szólt szép hőlgyekről, vegytanról vagy kalandjairól, mint hadairól s küzdelmes csatáiról.

Valóban minden, mit eddigelé láttam, annyira felkölté kíváncsiságomat, közelebb detaillok nyomába jutni, hogy mikép bánhatik az ember katonáival, hogy — bár nem örömet — nem állhatám meg társaiuntól szépszerével kicsalni a valót.

Különösen egyhez fordultam, ki szemlélőbb-, komolyabbnak látszék a többinél.

— Az előbb mondád, mikép a fővezért nem szeretitek?

— Legkevésbbé sem.

— És ha a kormány le akarná tenni, ha mást nevezne ki helyette, mit tennétek?

Kézetben haraggal, aztán megvetőleg méregetett szemével s néhány percnyi szünet után mond:

— Tán te is afféle kormányemissarius vagy?

— Én? mentsen isten! csak azért kérdem, mert Pesten jártamban hallottam valami olyanformát.

— Mit hallottál?

— No, megvallom, magam sem adván sokat az egész dologra, mint afféle kószahirt meg sem hallgattam. Hanem én csodálkozom, hogy ha ti nem szeretitek őt, mért ragaszkodtok hozzá oly nagyon?

— Úgy látszik, még ujoncz vagy ezen dolgokban. Mond meg, hogy ha Görgeinek baja történnék, ki pótolná ki helyét?

— Ki? én azt hiszem, akadna.

— No, csak egyet mondj!

— Például Bem.

— Bem! furcsa ember vagy te! mond, biznád-e lengyelre idegen, külföldre, ki nem magyar?

— Miért ne? hisz benne bizhatni teljesen!

— Kislelkű vagy! Mond, hová lenne a magyar katonai dicsőség, ha mi külföldre szorulnánk?

— De mond meg, mit használnak ezek a frázisok?

— Frázisok? nem frázisok ezek.

— Ugyan ne...

— Engedd kibeszélnem magam. Egy pár ezer lengyel van az országban, kiknek titkos szerződésök van, mennyiben e szerint a harc bevégezése után mi tartoznánk őket segíteni. Tehát új harc! De tegyük fel, ne álljon e szerződés, mond, a szerencsétlen april 14-ikének nem ök-e főokai? nem miattok veszítettük-e el Europa sympathiáját?

S valóban Görgei egész táborának ez volt szelleme.

Mindenki úgy hívé, hogy Görgei nélkülözhetlen, mert mindenki gyűlölettel viseltetik a lengyelek iránt.

* * *

Alig mult el egy pár nap e jelenet után, s kezdék társaimmal megismerkedni, midőn egy perc alatt az egész tábort csodálatos zaj lepte meg.

Ollyszerü lehetett, mint millyeneknek a katonai emeuteket hallám leiratni.

Több tiszt, 8 köztök az is, kivel tegnap párbeszédem folytatám, hozzám lépett.

— Nos, mond ez, mit mondék?

— Talán....

— Még nem is tudod? Olvasd!

Egy Közlönyt adott át. Vasárnap jelent meg, fél ivre volt nyomva, s csak néhány sorból állott tartalma. Körülbelül tudatik benne a közönséggel, hogy fővezérré Mészáros van ki-nevezve s mellé tábornoki főnökül Dembinszki.

— Lásd már is túlnyomó erőre kaptak a lengyelek, s ki Isaszegtől Nagy-Sarlóig tartá a diadalmenetet, hátra kénytelen vonulni azelőtt, ki a kápolnai csatát elrontá.

— S kinek nem kis érdeme, hogy közhonvédnek ajánlkozzék.

— Lárifári! A túlnyomó erő mégis megmarad. S most ezt minden áron ellensúlyoznunk kell.

— De ne feledd, hogy hadvezérünk engedetlensége által kényszeríté a kormányt e lépésre.

— S miért?

— Mert engedetlen volt.

— S te is ugy beszélsz, egy vezér önérzetét te is engedetlenségnek nevezed?

Nem tartám tanácsosnak a felkarolt ügy védelmére többet mondani. Ez emberek annyira voltak fanatizálva!

Igen kevésbé láthattam még ekkor a szinfalak mögé, de mégis egész bizonyossággal el merém mondani, mit azelőtt hallottam, hogy a Bayer ezredes keze itten nem kis szerepet játszó.

Bayer ezredest Görgei Mephistojának lehet nevezni. S ki a stureczy átvonulást rendezé s kitünő talentomának itt csalhatlanul tanujelét adá, a legsajátságosabb, a legkétesebb szerepet játszta. Kossuthnak Görgeiről s megforditva sugdosott. Soha sem láttam ez embert, de keze műveit mindenütt. Éjfélí gnomként föltűnt s minden, mit a katonák tettek — a harczmezőn kívül — akarata, s gondoltak, gondolata volt.

Ugy hiszem, még egy körülményt meg kell említenem. Jun. 30-ika körül Kossuthnak Görgei irt egy levelet.

Neheztelését fejezé ki azon, hogy a kormány nem akar Tihanyba vonulni s ezáltal megsemmisíté azon tervét, hogy Komárom alól intézhesse hadjáratait. Tudatta vele, hogy sergei más vezért eltűrni nem fognak, s hogy a kormány vonuljon, merre tetszik s tegyen, mit tetszik.

A dacz a harag e hangján volt-e a levélírva, nem tudom. Soha sem láttam. Annyi bizonyos, hogy én úgy hallám. Kikkel beszéltem, mindnyájan helyeselték. Illy erélyes vezér kell nekünk! mondák, minden mással csak veszthetünk.

Nekem egy utógondolatom támadt.

— Erélyes? meglehet. De mért nyilatkozik ez erélyesség szavakban? s mért nem tettekben?...

* * *

Három idegen ember érkezett a táborba.

Kettő tábornoki egyenruhában. A harmadik civilben.

A katonák a kellő tisztelet hideg jeleivel fogadták, a harmadikat még ebben sem részeltették.

Mindhárom magas termetes ember.

Egyikök homloka kopaszulni kezdő. De azért a hideg méltóság arczvonásairól mindenkit tiszteletre gerjeszte.

— Ki ez?

— Aulich Lajos.

A másik legfeschebben volt öltözve. Kezén glacé keztyü. Ez Kiss Ernő volt.

A harmadikat magam is ismertem.

Hajdan maga is katona, Görgeinek határtalan tisztelője. Legvaskosabb volt köztök. Zöld quäckert, szemüveget viselt. A száraz arcz, a beesett de villogószemek, a ritkuló szürke haj, méltóságos járása, minden mutaták, hogy több mint közép-szerű ember.

Tán mondanom is fölösleges, hogy e harmadik ember Csány volt.

Mi lehetett missiójok? Szerettem volna a körülállóktól valami bizonyosat kitudni.

— Tudod mért jöttek ezek?

— Nem!

Egyik azt mondá, hogy Görgeit elfogni, másik vele pa-

cificálni, a harmadik titkos kémeknek tartá a ministerium részéről, kik a katonák gondolkodásmódját akarják kipuhatolni.

Sejtelmek voltak ezek mind, s mert e sejtelmek a valónál feketébb színekben tüntek fel, volt a kimondhatlan hidegség minden arczon, minden szemből látható.

Én, megvallom, leghihetőbbnek tartám a középső körülményt.

Mit is akarhatna mást a kormány illy körülményekben, illy conjuncturák közt?

* * *

A következmény igazolta gondolkodásomat.

A kormány e három küldötte kiegyenlité a dolgot Görgeivel, ki is ígéretet tön, engedelmeskedni rendeleteinek.

Mondják, hogy a hadi terv felett is megegyeztek.

Jul. 3-án.

Tegnap estve csatánk volt.

Egyetlen szó elég arra, hogy olvasóim tájékozva legyenek,

A „szőnyi csata“ volt tegnap estve.

Mielőtt a viadalt megkezdettük volna, igen furcsa híreket hallottunk Pestről.

A kormány elfutott, a magyar bankjegyeket nem veszik el, a zavar tetőpontra hágott. Még azt is el akarták velünk litetni, hogy Kossuth leköszönt, de erre a közember is megázta fejét: „nem igaz!“

Hogy Pesten történni kellett valaminek, annyi bizonyos, mert e menekvésről mindenki szólt.

S mi sajtáságosabb, kik úgy hívék, hogy jobban vannak a dolgokról értesülve, általánosan mondogatták, hogy ez Görgei műve.

Én nem tudom. Annyi bizonyos, hogy ő tudatta a kormánnyal, mikép a posztó sem olyan, hogy hosszan tartatná.

Egy körülményt nem titkolhatok el, — mi nekem nagyon feltűnt: azon általános örömet, mellyel e bujdoklás hírére mindenki fogadta.

Ugy-e? mondák, nélkülünk mire sem mehetnek s mégis ellenünk ármánykodnak?

* * *

De térjünk vissza a csata színhelyére.

Jul. 2-án reggeli 9 órakor kezdődött a támadás a császáriak részéről.

Bármilly gondosan tagadtaték, mi jól tudtuk, hogy az

Olaszokban megedzett harcosok egy része is részt veend a viadalban.

De még csak aggályt sem érzett egy ember sem — hisz Görgeiben mindenki istenként biza — még akkor.

S valóban Görgeit eznapi mindenki legnagyobbnak látta.

Hosszas, elszánt volt a csata.

A császár harcosai minden áron tért akartak nyerni, s Görgei katonái egy talpalatnyi földet sem akartak átengedni.

Az ágyuk mennydörgései egymást érték, szurony szurony, mell mell ellenébe volt téve.

A támadás Ács felől volt.

Végre katonáink lankadtak, ágyuink gyéribben szóltak... a monostori sánczokon sárgafekete zászlót lengetett a szél!...

E perczben az ágyufüst ködéből egy csapat huszárság bontakozik ki, élökön egy mennydörgő szózatú férfival... Hadúrunk hihetted volna őt, ki az ős regék homályából állott elő!

Görgei volt!....

— S ti tünnétek, kogy a magyar föld terméseit idegen tapossa le?....

...Válasz minden felőli kétségbeesett előnyomulás volt.

Késő estig tartott a csata.

A császáriak visszavonultak.

Görgei — mint mondák — egy császári örmaggyali ket-tős viadalban elég nagy sebet is kapott.

Halott mindkét részről töméntelen. Egyetlen talpalatnyi föld sem volt, melly aznap vérrel ne oltotta volna szomját.

* * *

Pestről a kormány épen ez időben küldötte Mészároszt Görgeihez.

Mint a szállongó hírekből ki lehet venni, e missio folytatása lett volna, mit Csány s a két tábornok megkezdett, lehetőleg egyeztetni Görgei hadi terveit azokéival, mellyeket a kormány követendőknak vélt.

Megvallom, már ekkor igen sajtáságosnak tetszett ne-

kem, hogy a kormány készítsen hadi terveket. Civilisták. A katonaság sanyaraival, apróbb bajaival ismeretlenek. Hitem szerint a rögtön bekövetkező körülményeknek lehetende legnagyobb befolyások azok megkészítésébe.

Tagadhatlanul Görgei mindig biztatásokkal eresztette el az amolylanféle emissariusokat magától.

De hát mért tette ezt?

Mészáros érkezésének mi már hallottuk hírét. A csata már vége felé járt, midőn néhány huszárt távolbul felénk vágtatni látánk.

Közelebb siettünk hozzájuk.

— Honnanvalók földi?

— Követem alássan, mi a Mészáros kísérete vagyunk.

— De hát hogy jötték ide?

Hát csak úgy, hogy minket egy hajó hozott fel. Ez a hajó azonban a lövések miatt egész ideig nem jöhetett. Megállítottuk tehát s kiszálltunk belőle.

— Hát az altábornagy hol van?

— Követem alássan visszament.

— Hát kentek hogy vannak itt?

Hát mi bizon csak azért jöttünk el, hogy a háboruban részt vegyünk.

* * *

Néhány nap mulva e jelenet után Görgei hadserege zúgolódní kezdett, s kimondá, hogy más vezért maga felett nem türend.

Legkisebb ellenkezési szándék komoly következményeket vonhatott volna maga után.

Mi történt, mi nem a főbb tisztek közt? nem tudom. Annyi bizonyos, hogy saájátságos hírek kerengtek.

— Hallottad mi ujság? mond egy tisztbarátom?

— Nem!

— Miután Görgeit a hadügyministerségből letették, Kisfaludi Mór ezredes, boszantva e bánásmód által, mint hiszem, felsőbb jóváhagyással megindult Pestre elfogni a kormányt.

— Csodálatos!

— De megtörténend! folytatá az.

Dehogy történend, mond egy ujon érkezett boszús arc-
czal, van is rá bátorságuk!

— Hogyhogy?

— Képzeld, Tatáról visszahivatták Kislaludit! Ha nem
láttam volna Görgei sebét, azt mondanám, hogy gyáva!

S így gondolkodott az egész hadsereg.

Jul 16-kán.

Néhány szót elmondani arról, hogy Görgei táborát millyennek találtam, nem leend érdektelen.

Atalános s tán nem helytelen panasz volt, hogy a tisztek a magyar hadseregnél nem a legpontosabbak voltak, ellenkezőleg mint az ellenfélnél, hol Hentzi, Rukowina sat. tiszteiknek áldozatkészsége napirenden volt.

Ebben vélem annak is feltalálhatni okát, hogy Görgei az átjött tiszteket, kiket többnyire mint iskolatársait személyesen ismert, jobban szerette mint a többieket — kivéve természetesen a kiveendőket.

Volt alkalmam a többi táborokat is látni s fájdalommal tapasztaltam igaznak a Márczius azon gúnyját, hogy „csata lesz, mert Debreczenben sok a tiszt.“

Nem egyszer történt meg, hogy főtiszt hiányában őrmester, tizedes vezette csatába a honvédeket. — Görgeinél soha sem. A legkisebb hanyagsági gyanut elmozditással, fejbőlövessel büntette.

És ha még egyszer olly kedves embere is volt a bünös, és ha még egyszer annyira szerette is őt, tüntette legyen bár ki magát mint senki, küzdött legyen oroszláni bátorsággal is, kegyelmet nem adott. Mint ez meg is történt.

Görgei tisztei kün háltak, éheztek, szenvedtek a közlegényekkel, türték a nyári napok hőségét, a téli zord idő sanyarait s a harcban elül mentek. En avant les epaulets! előre az aranygallér!

A többi táborok nem kis bünéül tudhatni fel a sok markotányosnét, a sok különböző név és rang alatt ott mulató nőket. Mint sákasereg lepték el ezek az előre vagy hátra nyomuló hadtestek utát. S mennyire nehezíték az élelmezést, a sereg szállítását!

Görgeinél ez nem volt az eset.

A tiszteknek még nőket sem volt szabad magokkal vinni, nem hogy maitressciket; mennyi megkivántatott, markotányosné volt, de több ez sem.

S természetesnek is találom, hogy kinek van egy utógondolata a nőn, ki sorsát az övéhez csatolta, ritkán küzd azon határtalan elhatározottsággal, mellyel az, kinek ilyenek miatt aggódnia nem kell.

A többi táboroknál találkoztam ilyenekkel, — örömmel láttam, hogy azon katonák, kiket Görgei képezett, vezetett, e hibától mentek.

S itt maga a vezér mutatta a legjobb példát, — nője a csata színhelyéhez még közel sem volt, — mint mutatta a bivouacirozások s más sanyarok kiállása alkalmával.

Görgei egyik sajátságai közé tartozott az orvosokkali bánásmódja.

Kényszerítve voltak ezek a harczmezőn, a színhelyen magán jelen lenni s rögtön ápolni és gyógyítani a sebesülteket.

Innen főbb oka, hogy táborában zsidó orvos kevés vala. Nem szívelte azokat. De kit ottan megszenvedett az legjobban viselte magát.

Mindamellettt koránsem mondhatni, hogy Görgei valakit vallási felekezeteért gyűlölt volna. A jó katonát, lett legyen zsidó vagy keresztény, egyaránt jutalmazá, mint bünteté a hanyagot. Voltak neki is izraelita jó katonái s orvosai is.

Legszigorubb volt a kémek ellen. Pusztá gyanuból, ha az az alaposság színét magán viselte, kész volt valakit elítéltetni, föbbe lövetni. Itt látom megfejtve a varsói herczeg azon Debreczenből irt szavait, hogy Görgei ellen kémeket használni nem tudott.

Illyen volt Görgei eljárása.

S eljárásának valóban volt is sikere.

Tábora a legjobb rendben, katonái fegyelemhez szokottak, harczszomjasok, vérengzők a csatában, szerények a csatán kívül.

Az csak eddig volt, ezután kezdődött s növekedett fokkonkint a demoralisatio.

S látni e sereget csata előtt!

Ujongattak, vigádtak, nem volt széle hossza a pohárüritéseknek. Senki sem gondolt rá, hogy tán végperceit éli!

S a tisztek a honvédek közé keveredtek.

— Nos fiu harcza megyünk!

— Tudom hadnagy uram!

— S ha elbuknál ottan?

— Ejh van helyettem más is! Elég nagy Magyarország!

— S nem félsz?

— Félni? kitől?

— Nos! az ellentől.

— Kaptam én már sebet uram! Löttek is el mellőlem.

De azért nem félek!

S illyenkor arca kipirult, szeme jobban villogott.

S ha megfuvatott a harczi riadó, s ha összegyűlöt peregtek a dobok, az egész sereg egy percz alatt készen vala.

Illyenkor aztán egyik a másikat bátoritá, pedig bátoritásra egyiknek volt szüksége.

... Egy kurta hó alatt mivé lett e sereg!

* * *

Jul. 13-án este volt.

Az 1-ső, 3-dik és 7-dik hadtestek rendeletet kaptak utnak indulni.

Szándoka volt, mint mondják, Görgeinek a Dembinszki seregéveli egyesülését végrehajtani.

De egészen máskép tön.

Avantgarde-ot az első hadtest képezett. Vezérök volt Nagy-Sándor. Görgei Armin — ki czirkáló csapatát Komáromban reorganizálta — vele ment.

A centrumot — képezte a harmadik hadtest — gr. Leiningen vezette.

Az arrieregarde — Pöltenberg Ernő vezénylete alatt — a hetedik hadtestből állt.

Roppant hőség s por vala. A legmelegebb nyári napokat éltük akkor. S mit tavasszal olly alkalmatlannak tartánk, az eső most csak a por fölszikkasztása kedvéért is kedves vendég lett volna.

De e napokban gyöngén vagy épen nem éreztük a sanyart.

Komáromban kinyugovánk s most nevetve folytattuk az

utat. Egyik a másikat vigasztalá, hogy e hőség jobban árt az oroszoknak mint nekünk.

Aztán kinek is jutott volna eszébe panaszkodni? Még eddig mindenki úgy hívé, hogy csatába diadalra megy.

Bátorkeszin, Szobon és N. Maroson át három erőtetett utat tevénk.

Három illy rövid pihenés után tett ut elegendő ok lett volna kifárasztani a sereget. S valóban ez kezdett is lankadni. — De látszék, hogy egy kis, néhány órai pihenés vissza adandja régi erejét — mert csak a test volt lankadóban s nem a kedv és nem a bátorság.

* * *

Jul. 15-én déli 10 órakor ért Nagy-Sándor az avantgardeal Vác elébe.

Váczon mintegy 800 cserkesz és vonalezredi kozák lehetett, kik illy tetemes erő érkeztere a várost rögtön elhagyák. Nagy-Sándor rögtön utánok nyomult, s közvetlenül Vác előtt foglalt posítot. Ezáltal lehetlenné lön az ellenségnek mozdulatait ügyelhetni.

Az orosz seregek a dukai s dunakeszi hegyek mögött tüntek el, mint gyanithattuk, egyesülendők tetemesb előnyomuló erővel.

Nagy-Sándor jobb szárnya a Duna irányában nyomult előre, a bal — Görgei Armin csapata — a vasutvonal irányában állott meg.

De a sereg csak kevés ideig nyugodhatott.

Tábornok Sass tetemes oroszsereggel délután 2 órakor előnyomult s támadólag lépett fel.

Serege tetemesb volt mint a miénk, s ez különben is fáradt levén, mármár hanyatlani kezdett.

Több mint egy óráig tartottmár a csata, midőn gr. Leiningen s a 3-dik hadtest megérkezett s a balrai dombokon megállt.

S a csata csak most kezdődött meg istenigazában. Hatalmas tüzelést tön az oroszokra, az agyúk egymásra szóltak, mintha az ég haragja nyilatkozott volna dörgéseiben.

Minden körülmény arra mutatott, hogy az orosz útegek nagyon sokat szenvedtek.

Igazolta ezt azon körülmény is, hogy nem sokára lassu visszahuzódáshoz kezdettek.

A csatátér a miénk maradt. Néhány löporos szekér és szétrombolt lafette maradt kezünkben. A hegyek mögé vonultak, csak előrsöket hagyván hátra.

Görgei mély sebe daczára jelentékeny részt vett a csatában. Folytonosan lovon elő s hátra lovagolt, biztatva, bátoritva s rendezve.

A harczmezőre érkeztekor egy orosz golyó üdvözlé, melly kíséretében csapott le.

Mint mindig, Görgei személyes bravourja a csatának nem kis előnye volt.

Ez volt első eset, midőn ő oroszokkal küzdött s azon moralis hatás, mit e csatának ennyire is megnyerése okozott, nevezetes volt.

Illy fárasztó ut s illy fárasztó harcz után egynapi nyugalmat kelle a seregnek engednie.

E nap alatt tünt fel legelőbb nekem — s a következmény sejtelmeimet igazolta — a hadseregnek apró bankjegyekbeni hiánya.

Tudakozódtam utána s feleletül nyerém, hogy a kormány mind illyeket küld.

Tízeseket s százasokat bővében leheté látni, de apró czédulát nem, úgy hogy a szegény katonának ha volt is pénze, melleste éhezni szomjazni kényteték, miután felváltani senki sem akarta.

A sereg későbbi demoralizálódásának, megvallom, egyik tetemesb okát látom ebben, de kárhozzatom másfelől a fővezért is, ki erélyesen föllépni nem mert.

Akkora nagy sereg olly kis, már kiélt helyre szorulva s ott is pénz nélkül... hogy ne huzott volna maga után szomorú következményeket?

Mintha készakarva követték volna el e lényeges hibát!

* * *

De a nyugalmi napot sem töltheté Görgei nyugodtan. Mint sejtjenünk lehetett, szándoka volt Gödöllő és Pest közt utat törni s a Tiszavonal megvédésére sietni.

Ez okbul Görgei délelőtt a csatamezőt szemlegette. Délután pedig az 1-ső és 3-ik hadtest egy részét s Görgei Armin csapatát erőtetett szemlegetésre szándékozott küldeni.

S valóban e csapatok már rendben álltak, midőn kémelek és biztos tudósítások azon hirt hozák, hogy az orosz fő erő, mint egy 100,000 ember, Vác felé tart.

Rögtön rendelet adatott ki, hogy a sereg Losoncz felé megkezdi visszavonulását — azon terv, hogy Gödöllőn át törjünk utat, czáltal dugába dülvén.

Azok közt, kik a táborkari tisztekkel szorosabb ismeretségben álltak, sajátságos hírek kerengének.

Ugyanis némelyek tudni akarák, hogy körül vagyunk kerítve, s csak páratlan ügyes tactica a vezérek s szokatlan elszántság a katonák részéről az, mi megmenthet.

Mondák, hogy kezdetben vesszözési utat kellend tennünk: a bányavárosokból tábornok Grabbe s Gyöngyös felől egy más ennél is hatalmasb csapat által levén fenyegetve.

Biztos tudomásunk volt arról is, hogy Miskolczon e hó 4-ike óta orosz őrség van.

Mindamellettt mondhatom, épennem csüggedénk. Erőnk még akkor nem lankadt, bizalmunk nem hervadt el, hittünk és reméltünk.

Hittük, hogy az oszves magyar hadsereg egyesülni fog s úgy működend. De azt is hittük, hogy végre a ministerium megszán s munitiót és aprópénzt fog küldeni — mert mind kettőnek hiányában valánk.

* * *

Esti 9 óraker adatott ki az indulási rendelet.

Pöltenberg vezette a 7-dik hadtestet mint avantgarde-ot, az első hadtest centrum, a 3-dik pedig arrieregarde vala.

Görgei egész éjén át lován ült, nyílt sebe daczára.

A podgyászos szekereket kezdte rendezni. Bármilly hidegséget mutatott, minden mozdulata elárulá belingerültségét — daczára, hogy illy szekerek sokkal kevesebben voltak táborában, mint a többiekben.

Ő ezektől is szeretett volna menekülni, mint mellyek mozdulatait s az elvonulást, mit lehetőleg titokban ohajtott

tenni, nehezték s a kormány első föltüntére a serget veszélyezhették volna.

Elő s hátra lovagolt, intézkedett, tett páratlan buzgalommal. Kifáradhatlan vala mint mindig. Az éj hűse, a seb arzára némi halaványságot varázsoltak. Ingerültebb vala a szokottnál, bármint igyekezett azt mérsékelni.

Ki látta őt itt s látta a későbbi jelenetben, lehetlennek hitte, hogy e perczben is árulási szándoka — körülmények s ingereltetése által előidézett tettét más neven nevezni nem tudom — véghezvitelét kezdi el.

A legelkeszültebb csatát küzdi egyfelől, s másfelől épen e küzdelem által lehetlenné teszi a concentrálást, s elvágja magát a többi táboroktól.

Nagy-Sándor éjfélkor indult el, magához vonva előőrseit, mielőtt helyét a harmadik hadtest pótolni tudta volna.

Természetes következménye volt ennek, hogy midőn kora reggel a hiányt észrevették, az előnyt felhasználták.

Előnyomult tehát az orosz sereg. Egy dsidás és gyalog ezred lovas-ítéggel elfoglalta a várost.

* * *

Reggel felé — mintegy 4 óra lehetett — az előnyomulásnak híre elterjedt.

Gondolhatni, minő zavart idézett elő!

A vasut közelében Vácz mögött egy patak van — melly a dunába szakad s mellyen át egy fahíd vezet.

A podgyászos szekerek egy percz alatt annyira öszvetolultak, hogy egyiknek sem volt lehető az átmenetel azon.

S a zavar folytonosan nőtt, a mint egymást követték a rosz hírek, hogy Vácz el van foglalva, hogy a 3-dik hadtest uta elzárva, hogy az oroszok nyomban üldöznek.

Sem parancs sem kérés nem használt.

Mindenki első akart lenni, s épen ezért mindenik elkésett.

S látni e mellett a töméntelen ágyut, a töltény-reservát melly várakozott az átmenetelre!

Ki illy jelenetet még nem látott, nem lehet róla fogalma. A sok csüggedő, a sok siető arc, a várás és kétségbeesés kifejezéseivel, a zavar tetőpontja, perczenként nö-

vekedő apadása a fegyelemnek, sajátóságos szint tüntet fel a szemlélő előtt.

Percz percz után, óra óra után halad s az illy zavar még szokott tartani.

S az illy csüggedők mint kapkodnak a hírek után, mint kérdeznek minden uj, eddig előttök föl nem tünt arcot : „nos mi ujság?” s minő pietással minő gondossággal hallgatják.

Terv, szándok és kivitel egy percz alatt fogamzék a vezér agyában.

A 3-dik hadtest gyalogsága s tüzérségének nagy része a Vácz mögötti dombokat foglalta el.

Görgei e hadtestből néhány zászlóalj gyalogságot s divisio hannover- és ferdinandhuszárságot véve maga mellé, megrohanta a Váczon mulató orosz előörsöket.

Küzdelemteljes utczai csata kezdődék.

Az oroszág keményen tartotta magát, de Görgei serge sem lankadt, mintha tudta volna, hogy ez föltételezi tovább huzódhatását, fenmaradását.

Ezek kevés idő mulva vonulni kezdének, Váczt — vonulások közben — kirabolva.

Görgei nyomban üldözé őket.

A temetőben orosz tüzérség s vadászok valának.

— Szuronyra fiuk! kiáltá a vezér.

Az illyen kiáltás rendesen megtette hatását.

A honvédség lesütötte fejét, előre szegezte szuronyát s szaladt mint vihar, melly utából mindent elsöpör, mignem a kivánt helyre érkezett.

Nem sokára a temető magyar kezekben volt.

Gondolhatni, hogy e csata nem volt percz műve. A nap már hevesen, égetőn sütött, annélkül hogy Görgei, ki este óta lováról le sem szállt, és fáradt serege legkevesbé is lankadt volna.

Van valami a csatában, a küzdelemben, mi az elfáradást lehetlenné teszi.

Az orosz sereg eredeti positiojában a dukai szőlőhegyeken és mögött foglalt helyet.

E csata fedezte az elvonulhatást.

Az eddigi küzdés s főként az ezután bekövetkezett jelenet legkiáltóbb tanuja Görgei személyes bátorságának s a hidegvérnek, mellyel a halál szemébe néz.

Megkezdődött a visszavonulás, miután Görgei meggyőződék, hogy a katonaság a hidon átment, s a legjobb rendben, daczára, hogy a városig az ellenség ágyui üldözék.

Görgei személyesen vezette azt, s miután a fahid még nem volt elérve, melly nem kis akadályként álla ottan két osztály huszárságnak fel kelle őket tartania.

De az oroszok mind jobban jobban nyomultak, ágyuik közelebb dörögtek, perczenként hatalmasbul szóltak, a gránátokat egymásra szórták... s a fahid még mindig állt.

Végre miután mindenki átment, Görgei rendeletet ad a hidászoknak, lerontani azt.

De az oroszok ezt minden áron meggátlandók, sarkukban valának. Keményebben tüzeltek, jobban szórták a gránátokat, mint valaha

A hidászok mármár lankadozni kezdének, mármár el akarták hagyni a vészes helyet, hol, ugy szólva, a halál bizonyos torkában álltak, midön a fővezér biztató szavaival megjelen köztök.

Görgein hiborszín egyenruhája volt. Maga nézte, maga intézte a hid elszedését, meggyujtását.

A hidászokat e hidegvérűség meglepte, egyetlen egy sem hagyta el a helyet... hogyne, midön láták, mikép a vezér közelében 3 gránát esik le, annélkül, hogy ennek csak arczizma is változott volna.

* * *

A hid elszedetett, fölégettetett.

A hadseregnek pedig lehetővé lön tovább vonulhatása.

187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

Jul. 20-án.

A magyar seregek, mint emlitém, 16-án estve indultak el. Volt alkalmam a tábort és szellemét átismerni.

Az ut fáradalmi, a kiállott terhes csaták s legfőként a visszavonulás hatását tagadnom lehetlen

A fiuk lankadtabbak voltak s daczára a vig danáknak, mellyel komor kedviiket eltakarni igyekeztek, minden mozdulatuk elárulá azt.

A nap égetőn sütött s komor kedvvel sohajtva törölgette a huszár harczménét.

S ha az uton egy kutat pillantának meg! Egy percz alatt körítve volt honvédekkel, kik átmelegült vizéből enyhet akartak inni s huszárokkal, kik előbb lovaikról gondoskodtak.

S volt zaj, volt lárma!

Társaitól senki sem akart elmaradni — de szomjuk olly nagy vala!

S vezér és tisztok e sanyarokban mindnyájan osztakozának! Türték mint azok, kiállták, mit azok szenvedének, csak hogy a nyomort azok könnyebben szenvedék.

Utunk kezdetén — egészen a rétsági hegyutig — nyomunkban valának az oroszok s a visszavonulást egészen e helyig csak azután tehettük meg háborítlanul.

S hogy ez üldözés nem maradt hatás nélkül, gondolhatni. A sereg kedélyére komor befolyása volt annak.

Rétságon mind 3 hadtest kinyugodott — ha a pár órai pihenést csakugyan nevezhetni nyugalomnak.

Az eddigi dispositiók itt egy kis változáson mentek keresztül. Ugyanis az arrieregarde vezetését Pöltenberg vette át a 7-dik hadtesttel Nagy-Sándor helyett.

Tán nem lesz czéltalan Nagy-Sándorról néhány szót szólni.

Ő volt — mintegy 45 éves lehetett — a legidősb tábornok s a gyöngélkedő Görgei helyett, ha ezt csakugyan eddigi sebe további vezetésre képtelenné teende — átveendette a vezényletet.

Görgei sympathiáját nem birta, kivált miután ez egy hadi tanácsban kimondá, hogy ha Görgei dictatorrá akarna lenni, Brutusává válnék.

Mi őt Kossuth titkos biztosának s sok esetben kémének hittük — s tán nem ok nélkül.

Tudtuk ugyanis, hogy Görgeitől a tudósításokat ő teszi meg. Tudtuk hogy tervet, czélt, szándokot, harezmenetet s mindent elárul néha, s ha gyanunk nem alaptalan, nem egyszer olly színben állitva elő, mi a fővezérre nem a legkedvezőbb szint vet.

Görgei három nap óta folytonosan lován, lankadt, beteges vala. Mély sebét kék selyem kendővel kötötte be, mi halvány arczának olly érdekes, mondani szeretném, regényes szint kölcsönze.

Mindnyájan ki valánk fáradva, a vezér leginkább, s ő még is legkevesbé mutatta azt.

Megvallom, mindnyájan nem kis aggálylyal gondolánk rá, hogy helyette Nagy-Sándor vezetend bennünket.

Mi leend akkor belölünk?

Itt valának a legcriticusabb perczek. Vezérünk egy ember, ki gyöngélkedik — helyette olyanra várhatánk, ki pótolni legkevesbé sem tudandja.

Ezenkívül nyomunkban tetemes orosz erő, hatalmas, számban tulnyomó, bennünket folytonosan üldöző!

S hozzá a nyári hőség, a fáradalom, mellyel küzdenünk kelle!

* * *

Délután 3 órakor az orosz előörsök nyomunkban valának, s viszont támadólag léptek föl.

Pöltenberg késő estig küzdött velök, a nélkül, hogy talpalatnyi földet átengedett volna, a nélkül hogy — mitől föltételezteték a tovább vonulás — a további üldözést lehetővé tette volna.

Rétság, mint a melly az ellenséges csatavonalban esett, több helyt meggyuladt.

Ezenben az első s harmadik hadtest háborítlanul érkezett el Vadkertre, melly körül bivouacirozással tölté el az egész éjt.

Hajnal hasadtára Pöltenberg is megérkezett s Vadkert körül foglalt positiót.

És ime az oroszok viszont nyomában valának. Néhány perczet nyughatott csak, az ütközet megkezdődék. S mit azelőtti nap olly pontosan teljesite, az ellenség feltartóztatását, újra meg kellett tennie.

Teljesité.

A nyomuló oroszokkal egész délelőtt küzdött, elszántan, készen minden áldozatra.

A folytonos fáradtság, folytonos lovon létel, a nyári nap hősége s az éji hideg szellő a vezér megedzett de a seb és vér-folyás miatt elgyengült testére nem kis befolyással volt.

Már Rétságon elkezdte a hideg rázni, úgy hogy Balassa-Gyarmaton — hová az 1-ső és 3-dik hadtest utját vette, fejbéli inláz által fenyegetteté.

Tovább lován nem lehetett. Kénytelen volt tehát utját szekeren folytatni. Losoncra vitetett, hol betegsége az nap olly terhesnek látszék, mikép az orvosok gyors felgyógyulásán kétkedének.

Épen ezért kénytelen volt ottan maradni. Minő kín volt e fáradalmokhoz szokott emberre nézve! Dispositiókat maga nem tehetett, s mik téve valának, azok millyensége iránt magának meggyőződést nem szerzhetett. Még csak gondolkodnia sem volt szabad!

S miután Pöltenberg hadteste, melly eddigelé folytonosan utban vala, csatát csata után küzdött s egy sokkal tetemesb haderőt feltartóztatott, épen azért nagyon fáradt vala, a visszavonulás fedezése addig mig ő kinyugodandik, Nagy-Sándorra bizatott.

A tábori tüzek meggyújtattak, a sereg elkezdett vigan dalolni, hogy feledje a kiállott fáradalmat, hogy erőt gyűjtsön az ujabban kiállandókra.

A fiúk leheveredtek, a huszárok megtisztiták lovaikat, s mindnyájan elkezdtek főzni.

Este volt.

Nincs sajtáságosabb, mint tábort este őrüzei mellett látni.

Beszélgetnek a nap eseményeiről, az elhullott társakról, hányval vannak kevesebben, hogy lötték ki társát mellőle sat.

És a huszár ha elveszté kedvencz lovát, könnyezve gondol rá, elmondja, hány csatában volt hü barátja, mit tett érte, mint ismeré?

S a beszéd lassan megváltozik.

A fiuk haza gondolnak, a jó anyára, a szép kedvesre, ki könnyez utánok.

S készítnek terveket, hogy a harcznak nem sokára vége lesz, hogy ők haza térnek, meglátják azt... s milly boldogok lesznek!

S kinek érdemkeresztje van, büszkén gondol rá, hogy az érdemkereszt kedvesét is diszítendi.

A kulacsok rendre járnak. Éltetik a szép magyar hazát, a meghalt társakat, a jó vezért!

Utóbb dalolnak édes magyar nyelven, édes magyar népdalokat!

Hogy e jelenetnek érdekességét az éj homálya fehér csillagaival mennyire emeli, csak az tudja, ki azt látta!

* *

Alig hogy a fiuk javában mulatni kezdének — az evést még el sem végzék, midőn egy váratlan körülmény nyugalmokat megháborítá!

Ugyanis Nagy-Sándor, daczára hogy a terrenum mindkét felől fedezte, elkezd álmodozni, hogy körülkerítettik, sergével elhagyja positióját s a még ki nem nyugodt serget kényszeríté, utját Losoncra folytatni.

S a kiállott terhes ut annyira elgyöngíté a fiaikat, hogy maródik nagyobb számban már ekkor kezdének jelentkezni.

Losonczon pár órai mulatást evésre fordítánk.

A 3-dik és 7-dik hadtest még az nap Rimaszombatra ért, az első Losonc mögött maradt.

Jul. 24-én.

Bolondabb híreket, mit ez időben a táborban kerengének, gondolni sem lehet.

Legfurcsábbnak tetszék előttem, hogy még a tisztek közt is igen sokan valának, kik nemcsak hitelt adtak az illyeseknek, hanem terjeszték is azokat.

Mint anomaliát nem leend érdektelen egy párt följegyezni.

Igy például beszéltek Konstantin orosz hercegről, mint Magyarország független királyáról, az oroszoknak Austriával folytatandó hadjáról, a gyűlöletről, melly a két nemzet közt van, a sympathiáról, mellyel ezek a magyarok iránt viseltetnek.

Több illy ujdonságokat mondott el nekem egy közhuszár, kivel következő párbeszédbe elegyedtem:

— Már uram, mondjon ön a mit tetszik, még Szönyynél egész lélekkel küzdöttem a muszkák ellen.

— És most?

— Tudja isten! küzdök most is, mert a vezér úgy parancsolja, de ha vagy egy muszkát most levágok, isten tudja, szintugy fáj a lelkem érte, mintha jó barátot öltem volna meg.

— S ők nem vágnak-e le közülünk eleget?

— Igaz uram hogy teszik, hanem azt hiszem, hogy ők is ugy gondolkodnak! Aztán azt hiszem, hogy nem fogják so-káig tenni.

— De hát elfeledte-e, hogy miután beütöttek, a felvidéken elég pusztitást vittek végbe?

— Igaz lehet uram, hanem most nem pusztitnak sehoh. A fegyveres embert megölik, ha lehet, de a földnépét nem bántják.

S ez valóban úgy vala. Okot tehát ez ellen nem hozhatam fel, hanem más tárgyra fordítám.

— De hát ha mindez úgy van, maga mondja miért nem vetik le az álarczot?

— Jaj uram, mondá, sok körülmény kívántatnék ahhoz!

S itt egy hosszas perorációt tartott Európáról s az európai politicáról.

Mosolyomat alig rejthetve távozáam ez embertől. Gondolkodám, hogy minő forrásból kaphatják ez emberek az ilyen híreket? Gondolataim önként a fővezérig mentek föl.

Rimaszombatban elsöben jelent meg két parlamentair Görgeihez, töle fegyvernyugvást eszközöndő, mialatt pacificalhatnának.

Mi csak annyit tudhatánk meg, hogy Görgei öket a szege di kormányhoz utalá, nem akarván mint egyszerű vezér a politikába elegyedni.

Boldogok, kik hisznek, övék a mennyek országa!

* * *

Meggyözödé sük volt azoknak, kik a dologba beavatva valának, hogy az oroszoknak e pacificatioval semmi egyéb céljok nincs, mint a Vácznál elmulasztott időt helyrehozni, s bennünket Pétervásárnál utólérve, utunkat elvágni.

Föltartóztatlanul folytattuk utunkat Putnok felé, de fáradtan, elkedvetlenül s küzdve éhség ellen.

Az itteni helységek egyikében pár órai nyugidót tartván, a katonák főzés végett tüzet raktak. A falu végéről egy pár kerítést széttéptek.

A lakosok ezért panaszt tettek.

— Csak a kerítést hordák el, mond Görgei, még fegyelmet tudnak a fiuk. Mások a kerítést gyujtották volna meg!

Putnokon értésünkre esett, hogy orosz tábornok Tsheodajeff mintegy 40,000 emberrel Miskolczon van.

Rendeletet adott tehát a 7-dik hadtestnek, hogy menjen Miskolczra, azt vegye be, s ezáltal biztosítsa a magyar seregnek a tiszavonalrai visszavonulását.

Görgei a 3-dik hadtesttel Sajó-Sz.-Péterre ért, hol vette Pöltenbergnek mint azon hadtest parancsnokának tudósítá-

sát, hogy az oroszok Miskolcot odahagyták s Mező-Kövesd felé visszavonultak. Ő maga pedig Csabáig nyomult, hol előőrseit kiállítá.

E tudósítás nyomán Görgei Miskolcra ment. Betegsége folytonosan terhesült, sebe gyógyulni nem akart. Halvány, levert, komor vala.

Miskolczon orvosi rendelet által pár órát nyugodott.

A házi nő, kinél szállva volt, bekötözé fejét.

— Istenem, mond, minő terhes seb !

— Szívesen szenvedném, mondá, csak a haza volna általa megmentve !

Miskolczról Zsolczára mentünk a Sajó mögött.

Pöltenbergnek pedig rendelet adatott ki, az ellenséget erőltetett szemlegezéssel foglalkodtatni, s ekép a magyar sereg mozdulatai iránt megcsalni őt.

Pöltenberg előnyomult Ábrányig a nélkül, hogy ellenséget talált volna.

Nagy-Sándor Sajó-Sz.-Péterről Szikszóra ment.

* * *

Ekép a sajóvonal el volt érve, s a magyar seregnek a Tiszaig vonulása biztosítva.

Jul. 27-én.

Ki úgy hiszi, hogy egy vezérnek nincs közvető befolyása sergére s annak szellemére, nagyon téved.

Élő példáját láttam ennek a Görgei seregének perczenkénti lehanyaglásában.

Mintha isten tudja minő köfal lett volna e két hét, melly az időt elválasztá, minden megváltozott.

Télben is állott ki e sereg sanyarokat, nagyobbakat mint most. S mi akkor bátoritá, edzé, lelkesité, csüggedés és kétségbeesést távol tartott tőle, mi akkor minden egyes embert óriássá tön, az lankasztá bátorságát, erejét bénítá, a jelen iránt türelmetlenné, a jövő iránt bizalmatlanná tette — most.

Megverve inég schol sem volt s a tűz sem halt ki lelkéből egészen.

Készen állt a csatára, várta a trombitahangot, a dobpergést — de istenem, ez nem volt azon sereg lelkesültsége, ez percznyi szalmatűz volt.

Aztán örökös gátként ott állt a tisztek egy része. Ezek a táblabíró-emberek megszokták a corpus juris fénykorát a dolce far niente repraesentálhatási, protestálhatási jogaikat, mellyek mindenikétől az ellenálláshoz nem szokott vezér elszoktatá őket.

Ott álltak az oroszokkali parlamentirozások, az apró bankjegyhiány, az örökös fáradság stb.

De lássuk a harc folyamat.

* * *

Pöltenberg s a 7-ik hadtest Miskolczon maradt, míg a 3-ik hadtest (Leiningen alatt) Felső Zsolczát s ekkép a sajonalt foglalta el.

Minden Kossuthtól érkezett tudósítások összevágta a pontban, hogy a tiszavonal Korponai őrnagy által kellőleg van fedezve.

Nem maradt tehát nekünk más hátra, mint a fedezet biztossága alatt a Tisza mögé vonulni. Különben is éppen azáltal annak átlépése szükségtelemmé válván.

Munitiónk kevés vala, annak érkezétségéig tehát a hernádh-s aztán sajóvonalat kellende védenünk.

Megvallom, nem egy boszús kifakadásra adott alkalmat a kormánynak, azon hanyagsága, hogy töltenyt nem küld — hisz mi annak elfogytával a legborzasztóbb jövő elébe néztünk.

Aggasztott másfelől, hogy a 4-ik orosz hadtest Ónod és Tokaj felől megkerülend.

E helyett azonban tábornok Tsheodajeff Pöltenberget megtámadta, ki is Miskolczon át a sajóvonalig huzódott vissza.

Ekkép mindhárom hadtest a sajóvonal fedezését védte.

* * *

Jul. 23-án délelőtt tábornok Tsheodajeff a 3-ik s 7-ik hadtestünket frontban megtámadta.

Egész nap tartott a csata, s miben az oroszok legerősebbek voltak, folytonosan ágyutüzzel.

Fiatalkor de már sok csatát kiállott tüzéink derekasán vi-selték magokat, annyira hogy az reményünket túlhaladta.

Egésznap csata folyama alatt egyetlenegyszer próbált egy orosz lovas hadcsapat a szent-péteri uton a 3-ik magyar hadtest elébe kerülni.

Bármilly merész, bármilly biztos volt támadásuk, ré-szünkrol is hasonló erélyességgel találkoztak.

Visszanyomattak.

Egész estig védte Pöltenberg néhány csapata a sajóvo-nalt Alsó-Zsolca alatt. Próbát is tett az ott felállított orosz ütegeket szuronytámadással bevenni. De ez nem sikerült.

Az oroszok visszavonultak Miskolczra.

* * *

Mind ez, mind az ezután következő támadásai az oroszoknak arra mutatnak, hogy az illető vezérek részéről minden combinatio nélkül történtek, s miután ez előttünk sem maradt egészen titok, folytonos visszavonulásunk annál jobban boszantott.

Rendeletet adott ki Görgei, hogy a 3-ik s 7-ik hadtest a Hernád mögé Geszthelyre vonuljon.

Csak egyetlen napig maradánk nyugton s a 7-ik hadtest Geszthelynél viszont megtámadott.

Visszanyomatott.

Másnap ismétlé támadását.

Szoros gyalog és lovassági colonneokkal a tüzérséget közbevéve, a hernádvonaltól alig egy kartácslövésnyi távolságig nyomult.

Az előnyomuló csapatot gr. Leiningen, legtehetségesebb s bátrabb tábornokaink egyike, fogadta.

Katonái kétségbeesetten vívtak. Tüzérei pompásan lőttek, annyira, hogy az oroszok 2 és fél óránál tovább nem tudták a csatát kiállani.

Egy pár munitiószekeret a légbe is röpitett jól irányzott lövéssel, mások pedig orosz granátok által gyuladtak meg.

Gondolhatni, milly iszonyu pusztítást vitt ez köztök véghez.

E pár órai csatában orosz részről töméntelen áldozat hullott el.

* * *

S mind ezt egy kiéhezett, perczenként apadó s szükségét szenvedő csapat vívta ki.

Aug. 3-án.

Mint rendesen a hadi életben szokott történni, a tábori élet zaja s elfoglaló mozgalmai közt igen keveset tudánk a szegedi táblabírák tetteiről.

Hallottunk egyszer is másszor is furcsa híreket, mint veszekednek azok ottan, mint öltének veresebb tollakat, ha győzünk s dugják el, ha megverettünk, mint pakolnak, mennyi neveltséges zajjal, rendetlenséggel utaznak.

Megvallom, ez nekünk nem egy bon-motra adott alkalmat.

Őszintén szólva e szellem nekem egyáltalán nem tetszett. Jobb szerettem volna tudni, hogy a táblabírák s hadfiak közt egyetértés van, mindenik teljesíti dolgát kötelességét, a nagy-ravágyás, rivalitás, egymástóli félelem s több illy következményeikért fontos hibákat elhagytak.

Nem valék épen ismeretlen a kormányi étellel, s különösen boszankodáin azon, hogy ez minden áron depopularizálni akarja Görgeit.

Mennyire nem sikerült ez, mutatja azon körülmény, hogy egy parlamenti titkos ülés Görgeit az öszves hadsereg fővezérévé nevezte ki.

Gyávaság volt a kormánytól, nem tenni nyiltan, de tudni kell, hogy ezt Szemere indítványa s beszéde következtében tevé, ki a dolog eligazítását magára vállalá.

Nekem különösen azutóbbi időkben annyira különöseknak tetszének Szemere tettei, mikép nem egyszer jöttem a gondolatra, hogy ő dictatorságra törekszik.

S volt is ebben valami.

Különösen egyszer Görgeinek megírta, hogy a hazát csak dictatura mentheti meg, s hogy véleménye szerint akkor is nem egy hanem két dictator kellene.

Elég világos kifejezés, hogy olly eszes ember, mint Görgei, megértse.

Nevetve lökte félre a levelet.

Tehát három ember, ki a főhatalomra tör, három ember egymással szemben, egy mindenfelől nyomott sereg, egy minden oldalról ellentől körített naponként olvadó párt, egy diadalmas hadjáratnak csak emléekben fenálló dicsősége, egy gyáva tétlen parlament, minden oldalról felbőszült nemzeti-ségek, a dolog élén kormányra képtelen emberek..... ilyen volt a magyar kormány végnapja.

Mintha isten belátásuktól fosztotta volna meg őket, czivódásuk napról napra nőtt.

Hogy Görgei és Kossuth nem voltak jó barátok, hogy különösen az utolsó időben sokat tettek egymás ellen, azért, mert mindenik főhatalomra tört — nem vala titok.

De hogy őket triumvirátusra Görgei egészítse ki, hogy ezen Antonius és Lepidus irányában Octaviussá akarjon lenni, megvallom soha sem hittem volna, s épen azért — igen nevetségesnek hittem.

* * *

Szerencsen voltunk.

Ott hallók meg a hirt, mire eddigelé keveset számítánk s mi minden számításunkat tönkretette.

Korponay ezredes Tiszafürednél szétveretett s az oroszok a Tiszán háborítlanul átvonultak. Népfölkelés, az ujonnan felállított 7-dik huszár ezred néhány svadróna s egy pár ágyú voltak ottan.

Nem maradt tehát más hátra, mint Nagy-Váradra vonulni a berettyóvonal megvédésére.

Az első hadtest Vác óta csatában nem vett részt.

Parancsnoka Nagy-Sándor tehát rendeletet kapott Debreczenen át Berettyóújfaluba vonulni s a 3-ik és 7-ik hadtest vonulását fedezni.

Ennek utául Nagy-Kállón, Vámos-Pircsen és Nagy-Létán át a Kis-Máriáig való vonulása vala kitüzve.

Meg volt neki rendeltetve szemlegezést tartatni, s biztos tudomás szerint az orosz erő mekkorasága iránt, s ha megtá-

madtatnék is puszta, ágyucsatát s azt is a visszavonulás biztos megtehetése végett fogadni el.

* * *

De a dolog egész másképp ütött ki.

Nagy-Sándor serge 8000 emberből állt, ennyire apadt e csatában kevés részt vett erő is.

Ő és tisztjei Debreczenben dinom-dánomhoz fogtak, s egyetlen, mit tőn, tűzéreinek sok tekintetben ügyes elrendezése volt.

Aug. 2-án délelőtt a szó teljes értelmében meglepetett olly helyen, hol mérföldeken át nem lehetett tárgyat látni, mi a látkört elzárhatá.

Roppant erő ment ellenük, az orosz főerő.

S az őrmesterek tisztje hiányában elfogadták a csatát. A tüzérség bámulandólag viselte magát, utolsó töltényét is ellövé.

Serge szétveretett s az oroszok még a városon át is nyomban üldözék.

Gondatlansága miatt töméntelen áldozat hullott el.

S akkor nem hogy Berettyónyfalunál megállapodott volna, Nagy-Várad felé folytatta utját, s midőn Görgei Kis-Máriába érkezett, ő már Keresztturnál volt Váradtól félórányira.

Kénytelen volt tehát Görgei is Nagy-Váradra vonulni, miközben Nagy-Sándor képezte az előörsi sereget.

Mint a kormány megrendelte, a főparancsnokságot volt Aradon átveendő.

Aug. 14-én.

Egy csapás sem hatott annyira érzékenyen a seregre, mint Nagy-Sándor szétveretése.

Pénzünk nem volt — kedvünk még kevesebb.

A sereg lehangolt, a tisztek nem akartak harczolni.

A katonák szökődésének — kik éhség miatt ki nem dőltek az utból.

Az eszme, hogy az oroszoknak megadják magokat, népszertivé lön — a tisztek tudja minő chargeokról nem álmodozának.

Illy állapotban érkezék aug. 9-én Ó-Aradra Nagy-Sándor. Másnap a 7 ik s 3-ik hadtest is ott vala.

Egyetlen reményünk az vala, hogy Dembinszki serge is ide érkezend, s akkor Görgei lesz a fővezér.

Nagy-Sándort Ó-Aradnál tábornaszernagy Schlick megverte.

Kossuth hiúsága vagy Dembinszki makacssága okozá — minthogy ez utóbbi az ellenséges Témessvár alá vonult, hol 40,000 emberéből alig maradt 8000.

S Görgei csapata is 17,000 emberre olvadt.

Hg. Paskievits az orosz főerővel Nagy-Váradon.

Kis-Jenő és Remeténél gr. Rüdiger.

Uj-Aradon gr. Schlick.

Témessvárt báró Haynau.

Erdély határszélén orosz-osztrák haderő.

Zámnál járhatlan havasok s móczok.

Mindenfelől ellen — merre a szem tekintett s a gondolat járt!

* * *

Görgei, katonai nevét a tökéletes szétveretés gyalázatától megmentendő, elhatározá, az oroszoknak lerakni fegyvereit. Irt is tábornok Rüdigernek egy levelet. Ezt később közlék a bécsi lapok.

Volt alkalmam olvasni magyar fordítását is — ide igtam ezt, mint a végnapokat jellemző adatot:

„Tábornok úr!

Ön bizonytal ismerni fogja hazám szomorú történetét. Megkimélem fárasztó ismétlésétől mindazon csodásan összefüggő eseményeknek, mellyek kezdetben törvényes szabadságunkért, aztán existenciánkérti kétségbeesett harciba keverték.

A nemzet jobb, s állithatom, nagyobb része, e csatát nem kereste könnyelműleg, de több becsületes emberek segélyével, kik nem tartoznak ugyan a nemzethez, viszonyaik által azonban belekeveredtek, becsülettel, állhatatosan s diadalmasan kiállta.

Europa politikája akkor ugy kívánta, hogy legyőzésünkre, s Magyarhon alkotmányáérti további harcának lehetlenítésére az orosz csár Austriával egyesüljön. Megtörtént! Magyarhon igaz, jó patriotái közül ezt sokan előre látták s intve előre megmondák.

Napjaink története egykoron leleplezendi, mi inditá arra Magyarhon ideiglenes kormányának többségét, fülét ez intő hang elöl elzárni.

Ez ideiglenes kormány nincs többé.

A legnagyobb vész leggyengébbnek találta.

Én a tettek embere, de nem a hasztalanoké, minden további vérontást hasztalannak, Magyarhonra nézve vészthozónak találtam s már az orosz interventio kezdetén megismerem; felszólítám ma az ideiglenes kormányt leköszönni, miután fenállása a haza jövőjét naponként komorabbá, sajnálandóbbá teheti.

Az ideiglenes kormány megismeré ezt, önként leköszönt, kezeimbe téve le a főhatalmat.

E körülményt legjobb meggyőződéseim szerint használok, megkimélni az embervért s békés polgártársaimat, kiket tovább védeni igen gyöngé vagyok, legalább a had nyo-

morától megmenteni, föltétlenül letévén fegyvereimet s ezáltal ösztönt adván minden tölem elvált magyar haderők vezéreinek, megismerésére annak, hogy jelenleg Magyarhonra nézve legjobb hasonlót tenni.

Bízom e mellett ő felsége a czár magasztalt nagylelkűségében, hogy annyi derék bajtársaimat, kik mint előbb osztrák tiszttek, a körülmények hatalma által ez Austria elleni szerencsétlen hadba vegyültek, bizonytalan szomorú sorsnak, s Magyarhon népeit, kik igazságszeretetében biznak, elleneik vak boszudühének védtelenül nem teendi ki. Elég volna talán ha mint áldozat én egyedül hullanék el!

Önhez czimizem e levelet tábornok úr, mert ön volt az első, ki jeleit adá azon méltánylatnak, melly bizalmamat megnyeré.

Siessen ön, ha a további hasztalan vérontást meg akarja gátolni, a fegyverletétel szomorú felvonását a legrövidebb idő alatt, de ollymódon lehetővé tenni, hogy ő felsége az orosz császár sergei előtt történhessék meg. Mert ünnepélyesen nyilvánítom, hogy készebb vagyok hadtestemet bármilly túlerő elleni harcban megsemmisíttetni engedni, mint osztrák seregek előtt föltétlenül letenni fegyvereimet.

Holnap, augustus 12-én Világosra, holnapután 13-án Boros-Jenőre, 14-én Beélre menendek, mit olly czállal tudatok önnel, hogy erejével az osztrák és saját sergeim közé vonuljon, engem körülzárni s azoktól elválasztani.

Ha e manoeuvre nem sikerülne s az osztrák seregek nyomban üldöznének, támadásaikat határozottan visszautasítom, s Nagyvárad felé nyomulok, elérendő ekkép a császári orosz sereget, kik előtt egyedül nyilvánítom késznek magamat, fegyvereimet önként letenni.

Tisztelt válaszát rövid idő alatt elvárom, biztosítva önt határtalan tiszteletemről.

Ó-Arad, augustus 11-én 1849. esti 9 óraker.

Görgei Arthur, magyar tábornok.“

* * *

E levelet egy jelenet előzte meg.

A haditanács elhatározá, többé nem küzdeni — elégte-

lennek hitték magokat, a harczot tovább folytathatni. Maga Leiningen is ugy nyilatkozék : „itt a netovább!”

Ugyanez nap Görgei kényszeríté a kormányt, letenni annak vezetését.

S kitől mindketten félték a főhatalmat, s minek meggátolásának ennyit áldozának, elvégre is a főhatalmat annak kezébe kénytetének tenni.

Ez nap estvéjén két placat hirdeté, hogy a dictatura Görgeinek adatott.

Az első Kossuthtól volt, az utóbbi a dictatortól.

Ide igtatom ez utóbbit.

„Polgárok!

Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a ministerek, ma, hivatalaikról s a kormányról önként lemondottak.

E körülmény által kényszerítve, a katonai főparancsnokság mellett, ma, a polgári hatalmat is ideiglenesen átalvettem.

Polgárok! Mindent, mit sulyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harczczal vagy békés uton, akként, mint a szükség fogja parancsolni, mindenesetre ugy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok könnyítettessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntessenek.

Polgárok! Az események rendkívültek, és a sorsnak csapásai sulyosak, illy helyzetben előleges kiszámítás lehetetlen, egyedüli tanácsom s kívánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulva, ellenszegülésre, vagy harczba még azon esetben se keveredjete, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyonbiztosságot legtöbb valószínűséggel csak ugy fogjátok elérhetni, ha házi tüzhelyeiteknél polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfejtethlen végzése reánk fog mérni, túrni fogjuk férfiassal s az öntudatnak azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre vesztve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk.

Görgei Arthur.“

Aug. 11-ike éjelen a sereg Aradról — hol 5000 ujoncz csatlakozék hozzá, Világosra ment.

A fegyverletétel aug. 13-án történt a zeréndi téren.

Borzasztó jelenet vala ez!

A diadalhoz szokott sereg letette azt, mivel dicsőségét szerezte.

A huszárok megváltak lovaiktól, fegyvereiktől s mindentől, mi előttök kedves vala! mint a vezér katonai hírnevétől s mindentől mi előttükedves vala!...

De az ide mellékelt kép hivebben ecseteli a jelenetet, mint azt gyöngé tollunk tudná.

17,000 gyakorlott katona, 5000 ujoncz tette le fegyverét, ezenkívül 126 ágyu adatott át!

* * *

Görgeit nem akarjuk menteni.

Bűnös volt, hogy előbb nem tette a lépést ha akarta, midőn még volt megmenteni való.

De büneért keservesen lakolt.

Élni kénytelen, hogy lássa a kétségbeesést, az inséget, a nyomort, mit okozott, hogy hallja az áldozatok hírét, kik mi-atta véreztek el....

Keserves élet! keservesebb száz halálnál!

TOLDALEK.

PROCLAMATIO

a felsődunai magyar királyi hadsereghez.

Azon előnyök, mellyeket az ellenséges túlerő a felsődunai hadtest felett kivívott, nevezetesen pedig a legújabb események, ugy látszik, némellyekben közölünk természetes lehangoló befolyásuk által még azon nemes öntudatot is megingatta, melly mindnyájunkat a háború legigazságosabbikában egyesített.

Ezen megingatott öntudatot ismét megszilárdítani, s ez által a némileg lecsüggedt hátorságot újra föleleveníteni a vezér első köteleossége.

Én teljesitem e köteleosséget, midőn a felsődunai hadtestnek a czélba vett diversio által az ellenség egy mellékerejére kedvezőbb fordulatokra nyujtok kilátást. Főkép pedig az által remélem a hadtest öntudatát emelni, hogy arról, mi eddig történt, valamint arról, minek részünkről még történnie kell, nyiltan és becsületesen ítéletemet, meggyőződésemet ki nyilatkoztassam.

Én a rám bizott állást elvállaltam, mert Magyarország ügyét igazságosnak tartottam.

És én állásomat megtartandom, míg az reám bízva leend, habár közölünk a legjobbak ingadoznának is, s karjaikat az igaz ügytől megvonnák.

Ezen önérzet adja nekem az erőt, az 1848. nov. 1-étől fogva történetek megítélésében saját balfogásaimat leplezetlenül bevallanom, remélve, hogy ezáltal a hadtestnek a legbiztosabb garantiákat nyujtom, miszerint jövőben czélszerűbb rendszabályokhoz nyulandok.

Én hibáztam, mikor megszüntem a honvédelmi bizottmányt dönthetlen okokkal arra bírni, hogy a határvédelem s határzár szerencsétlen elvét feladja; miután minden többi megtámadtatások, mellyeknek a hadtest önhibáján kívül kitéve volt, egyedül csak onnan eredtek, hogy az előörsi kimerítő fáradsalmak közt a hadsereg organisatiója, valamint szaporitása és megszilárdulása csak jámbor óhajok maradának.

Hibáztam, midőn a honvédelmi bizottmánynak a bicskei főhadiszálláson a hadtestnek az első vonalba Buda alá visszahúzása iránt kapott parancsának engedelmeskedten, mert ezen csak kevésbé indokolt visszavonulás által a hadtestet azon kétes világba helyzettem, mintha az igaz ügy a komoly ütközetet kerülné. — Azonban én e parancsot azon hatóságtól nyertem, mellyet az ország által választott, s ötödik Ferdinánd királyunk által megerősített magyar felelős hadügyminister Mészáros tábornok is mint legfelsőbb kormányhatalmat elismert, s még folyvást elismer, miután maga a tiszai hadtestnek vezényletét az ellenségesen ellenünkbe állított gr. Schlick tábornok ellen megbizásából elvállalá, s aegise alatt még folyvást viszi. És én ezt nyugodt öntudattal tehetém, hogy semmi törvénytelen lépést nem teszek, s a vezényletemre bizott kir. magyar hadtestet hasonló cselekedetre nem vezetem, még a honvédelmi bizottmány önmagát nem desavouirozta.

Miután azonban jan. 1-én 1849— mikor a feldunai hadtest — a megparancsolt visszavonulás az első vonalban Buda alatt még Hamzsabég, Tárnok, Sósút, Biánál stb. csatakészen állott, — a honvédelmi bizottmány a helyett hogy hősies kitartás által a veszély közelében azon bizalmat igazolta volna, mellyet mi annak loyaltásába helyezénk, a fővárost megfoghatlan okból odahagyá, s ezáltal bennünket, de még inkább a tudatunk és beleegyezésünk nélkül az ellenséges sereg főparancsnokához küldött deputatiót tanács- és vigasztalan, sőt kétes helyzetnek átadá: akkor nem egyben közölünk azon gyanunak kelle támadni, mintha azon magasságból, melly bennünket mint Magyarország alkotmányos szabadságának védőit megillet, azon mélységre aláztattunk le, mellyben a közönséges eszközöket önző privát érdekek elérésére sikeresen fölkeresni szokták. A nélkül, hogy a honvédelmi bizottmány loyaltását, bármennyire ingatta is meg bennünk a főváros-

bóli rögtöni eltűnése által a benne helyezett bizalmat, kétségbe vennők; mindamellet ezennel kötelességemnek tartom, a hadtestet — hogy minden sorsok legnyomorúbbikától, a teljes belfölöszlástól megóvjam — fölszólítani, hogy a következő nyilatkozatot, mellynek czélja, magunkat mindenek előtt becsületes állásunkat rágalmozó ráfogásoktól megőrizzem, komoly megfontolás után vagy magáévá tegye, vagy eltérő nézetét nyilvánítsa.

A kir. magyar feldunai hadtest, mellynek magva és intelligentiája egykor az egyesült austriai hadsereghez tartozott, — mielőtt a királyi magyar hadügyministerium jóváhagyása által a magyar ezredek csupán ez alá rendeltettek, — Magyarország alkotmányos királya akaratának engedelmes kedve, letette Magyarország alkotmányára az esküt; eleinte nádor főherczeg fővezérlete alatt a Jellachich alatti cs. kir. csapatoknak állittatott ellenségesen szemközt, s azóta a leggyászosabb politikai zavarok daczára, esküjéhez mindig híven, csak a kir. magyar felelős hadügyminister, vagy az ez által törvényesnek elismert honvédelmi bizottmány parancsainak engedelmeskedett. Ezen czáfolhatlan tényre támaszkodva óvást tesz e feldunai hadsereg a leghatározottabban minden ráfogások ellen, mintha valaha Magyarországon valamelly párt magán érdekeinek szolgált volna s minden illynemű híreket alávaló rágalomnak nyilatkozat. De épen az ingathatlan hűség eme czáfolhatlan tény, mellyel a feldunai hadtest a magyar alkotmány föntartásaért a honvédelmi bizottmány minden rendeleteinek a kimondhatlan nélkülözések és csalódások daczára magát alárendelé, feljogosítá a hadtestet azon méltányos várakozásra, hogy a honvédelmi bizottmány legalább egyet lelkiismeretesen kikertüend, t. i. a hadtestet valamelly kétértelmű helyzetbe hozni.

Miután a feldunai hadtest a honvédelmi bizottmány rendeletére a határt egy és fél hónapig ritka önfeláldozással a legterhesebb előrsi szolgálat által védette, miután a mosonyi ütközetben a tetemesen nagyobb sereget győzelmesen visszanyomta; miután a szerencsétlen győri positiót rettenthetlenül azon pillanatig megtartá, mellyben már az ellenséges túlerő által jobb oldalán túlszárnyalva volt, s a főváros biztosságára szükségés visszavonulását csak a túlszárnyaló ellen-

séges colonne-nali makacs ütközet által lehetségesíté; — miután a nélkül, hogy a túl a dunai nép sokat hirdetett sympathiáját föltalálta volna, vagy hogy a honvédelmi bizottmány részéről csak a legcsekélyebb is megtétetett volna, hogy az ellenséges túlerő előnyomulása a tatai, bánhidai, neszmélyi, csákvári, zámolyi, ondódi vagy sárkányi utakon gátolva lett volna, részint a nevezett helyek előtt részint mögöttük harczkészen tartotta magát, még az ellenséges jobb szárnynak győzelmes előhaladása Móron át részünkről a martonyvásári támadói állást föl nem vevők, a honvédelmi bizottmány egyenes parancsára azonban a támadó helyzetből a budai védállásba visszavonultak; akkor a sokat szorongatott hadtestnek csak egy vigasztaló kilátás maradt — eldöntő ütközet közvetlen a főváros előtt, és a fővárosban magában.

A honvédelmi bizottmány rendeleteinek azelőtt olly határozott hangja, valamint proclamatiói a néphez, feljogosítának annak várhatására : hogy az a régen óhajtott, végre bekövetkezett elhatározó perczen egy mindent föllelkesítő erélyt fog kifejteni.

S mind a helyett, minek történni kellett vagy történhetett volna, 1849. jan. 1-én a promontóri főhadiszállásra

1-ör. Azon jelentés érkezett, hogy a honvédelmi bizottmány a várost elhagyá;

2). Rendelet, melly szerint az ugynevezett „első vonalon“ Buda alatt, a tétényi és biai halmokon stb. eldöntő csata vitessék; a nélkül, hogy a hadtest feláldozva s a fővárosok ágyuztatásnak kitéve legyenek, azaz a hadtest, ha a csata elvesz — az egyetlen biztos átmenet s az üldöző ellenség daczára a város védelme nélkül a baldunapartra mentessék.

3). Azon utasítás, hogy egy küldöttség az ellenséges sereg fővezéréhez bocsáttassék.

Ezen három tények bármellyike elégséges lett volna, a hadtest bizalmát a honvédelmi bizottmány ferfiához megingatni; együttvéve azonban még azon gyanút is kelle ébreszteniök, mintha a hadtest ekkorig — a legszelidebben kifejezéssel használható de veszélyes eszköz lett volna gyakorlatlan kezekben.

Hogy tehát közepette a politikai fondorkodásoknak, melyeknek hazánk különösen a legközelebbi multban kitéve

volt, szigorúan törvényes téreni állását rendületlenül megtarthassa, ennél fogva a feldunai hadtest ezennel következő nyilatkozatot bocsátja közre :

1) A feldunai hadtest hű marad Magyarországnak 5. Ferdinánd király által szentesített alkotmányára letett esküjéhez, melly szerint azt minden kül ellenség ellen megvédi.

2) Ugyanazon elszántsággal fog azonban a feldunai hadtest mindazok ellen föllépni, kik éretlen respublikai fondorlatok által az ország beljében az alkotmányos királyságot megdönteni igyekeznek.

3) Az alkotmányos monarchia fogalmából, mellynél a feldunai hadtest utolsó emberig megmarad, magából következik, hogy csupán és egyedül azon parancsoknak fog engedelmeskedni, mellyek a felelős magyar hadügyministertől vagy annak önmaga által nevezett helyettesétől (jelenleg Vetter tábornoktól) törvényes úton érkeznek.

4) Miután a feldunai hadtest megemlékezve Magyarország alkotmányára letett esküjéről s becsületéről, tökéles tudata van arról, mit a kar és kell tennie; ennél fogva végül kijelenti, hogy az ellenséggel kezdett egyezkedés eredményét csak akkor ismerendi el, ha az egy részről Magyarország alkotmányát, mellyre a hadsereg megeskedtetett, másrészről a hadtest becsületét biztosítja.

Vác, január 11-kén 1849.

Görgei Arthur.“

EGY MAGYAR HADSEREG FELBOMLÁSA.*)

Augustus első napjaiban Dembinszki, seregével, mely 40,000 többnyire ujonczokból és lándzsákkal felfegyverzett legénységből állt, a Tiszán átkelt és annak balpartján Torontálmegyében Szöreg helységnél positiót vón, Haynau vezérlete alatt levő 50—60,000 emberből álló austriai hadseregnek bánátbai átkelését meggátlandó. — Bánát a következő három megyékből áll : Torontál, Temes és Krassó megyékből, melyek nyugotról keletre párhuzamban feküsznek egymás mellett. Magyarországnak ezen ugy gabona-, mint érczemekben gazdag kerülete, mely 250 négyszögmérföldön 800,000 lakost táplál, éjszakra az Erdélyből folyó Maros vize, nyugotra a Tisza, keletre Erdélynek határszéli hegyeivel és délre a tulajdonkép magyar katonai határör-vidékben Törökország felől a Dunával határos. A kerületnek csaknem közepén fekszik Temesvár városa a hasonló nevű várral.

Bánátnak, hol 1848-ban a magyar harz Kikindán a ráczok borzasztó tetteivel megkezdődött, a magyarok végmegtörésének színhelyévé kelle lennie. — A különböző seregek fekvése a következő volt : egy körülzáró hadtest Vécsei alatt ostromlá Temesvárt, hol Rukaviua egy 3500-ból álló legénységgel, mint 9000 osztrák katonaság maradványával szorult helyzetben és az életmiszerek naponta növekedő szükségével feküdt, úgy, hogy a várnak kevés napok alatti bevételét lehetete remélni. Dembinszki, mint mondák, Haynau ellenében a Tisza mellett állt. Bácskának déli részén állt a Jellachich-Knicsanin féle sereg, mely (azóta, hogy Vetter és Guyon, kik az

*) Érdekesnek találjuk, az Emléklapokból a Dembinszki-féle hadtest felbomlása leírását ide igtatni.

utóbbi időben ottan jó sikerrel harczoltak, a Dembinszki seregének segítségére menni kénytelenítették) szabadon volt, s a Tiszán átkelvén a Bánátnak minden délfelé eső útját elzárta; éjszokról a Tisza bal partján Schlick 15—20,000-ból álló hadosztállyal vonult lefelé és közeledék a Maroshoz, miáltal ő Haynau hadi működéseit a marosvonalon erőteljesen elősegíté. Bemnek Erdélyben már ekkor sokkal nagyobb orosz és azzal Clam-Gallas alatt egyesült 8000 osztrák erővel kelle küzdenie, és előre látni lehe, hogy ő már nem soká tarthatja magát. — Dembinszki Szöregnél csatát vesztvén, Temesvár alá vonult hátra, Vécseivel egyesülendve, mindent elveszíteni. Csak azon esetre lett volna a jobbraválás reménylhető, ha Dembinszki Temesvár alá érkezével a várat a magyarok kezében találja, és seregét részint benn a várban, részint a vár körül táborba rendezhette volna. Ellenben Dembinszki nemcsak hogy a várat még osztrák kézben találta, hanem a már csaknem elcsüggedett várórság aug. 8—9-re virradó éjjel egy a Vécsei táborából a várba beszökött egy század oláh határőrök által az osztrák sereg közeledtéről értesülvén, új bátorságot kapva készült, azon esetre, ha Dembinszkinak Haynauval csatája leend, Vécsei hadtestét egy kirohanás által tehetetlenné tenni, mi később valósággal meg is történt. — Görgeinek pedig semmi nyoma róla, semmi tudósítás nem érkezett.

A magyar kormány azt hitte, hogy a seregeket azon módon, mint a mult télen minden áron egyesíteni kell, de nem gondolta meg, hogy 1848-ban egy még kicsiny seregnek egyesítése az élelmiszerekben a mindenütt gazdag Debreczen környékén lehető és czélszerű volt, míg itten egy 40—50,000 emberből álló seregnek, a polgárháború által már mindent elpusztított és megemésztett Bánátnani egyesítése veszélyes lehetendne. — Dembinszki kényszerülve volt egy ellenséges várral szemben az elhatározó csatát elfogadni. S merőben szét veretett.

Bem augusztus 9-kén a csata napján reggeli 7 órakor érkezett meg egyedül Vécsei táborába, megmaradt seregét megelőzőleg. — Ezen hős, ki csapatjával még az utóbbi napokban is csuda jeleit adta a vitézségnek. Már julius utónapjaiban az oroszok 3 oldalról egy 50—60,000-ból álló erővel

törték be Erdélybe. Három szorosutak vezetheték az oroszokat Erdély köszirt-varába. Éjszak-keletre van a Bukovinába vezető borgói szorosut, keletre a Moldvába vivő gimesi szoros, délre az Oláhországba menő vöröstornyai szoros. Az első és legerősebb mintegy 30,000-ból álló orosz hadosztály a borgói szoroson tört be Besztercze felé és Kolosvárt Erdély fővárosát, s innen folytatólag Nagyváradot, melly Magyarhonnak s Debreczennek hadiszer- és fegyvertára volt, fenyegette; a második orosz hadosztály a gimesi szorosnál Moldvában feködött, a székely földre betörendő; a harmadik Oláhországban a vöröstornyai szorosnál Szebent fenyegeté. Bem fényes győzelmeire nem hiu, s távol minden irigységtől nagy önmegtadással nehéz feladatokat tüözött maga elé, a többi hadvezéreket védendő, a legszorultabb esetben is Magyarországot ezen oldalról fedni. — Seregének jobb részénél mintegy 18,000 emberrel Beszterczéhez jött, s ottan olly eredménnyel működött, hogy az oroszok kénytelenek valának visszahuzódni, s három hét alatt egy talpalatnyi tért sem tudának elfoglalni. A gimesi- és vöröstornyai szorosoknál csakély de bátor fedezetet hagyott. Vöröstoronynál a görög termopyläknáli jelet fordult elő. Kis ezredes, ki megkülönböztetendő a hasonnevü és Aradon kivégzett tábornoktól, állott itt székelyeivel; küzdött s mint Leonidas esett el. Némelly menekült oláhok mutatták meg a havasoni utat az oroszoknak, mellyen a magyarok meg lönek kerülve és az 1500 uj spártaiak közül elesett vezérok követésében 1000-nél több elhullottaknak holt testeik zárák a szeretett hon e kapuját, a többiek nagyrészint megsebesültek vagy elfogattak. Ezáltal Bem hátulról Szeben elvesztésével levén fenyegetve és veszélyeztetve, mivel minden hadi készletei ott voltak, visszasietett, a székely földre betört oroszokat szétveré, két állomásnyira beüzte őket Oláhországba, ottan előrseit Akna és Troitus helységekig kiterjeszté, — s innen gyorsan Szeben megszabadítására sietett; s valóban sikerült is a már orosz kézbe esett várost visszafoglalnia, de 24 óra mulva az töle megint visszavéte-tett, s neki ekkor más nem maradt egyéb hátra, mint kifáradt és igen kevés számra leolvadott seregével a Bánátba vonulni. — A határszélen értesült Dembinszkinék Szöregnél történt megveretéséről, egyszersmind a fővezérséggeli megbi-

zatást is véve, csapatjait hátrahagyván, sietett e megbízását teljesíteni. De itt már segíteni késő volt; a mint Bem Vécsei táborába érkezte, az azon nap történendő csatának bizonyosságaról értesült, rögtön Nagy-Becskerek felé ment; a seregeket már hevesen csatázva találta, s úgy látszik ő arra érkezék csak oda, hogy Magyar- és Lengyelország jövődjére iránti reményét, mire olly nagyon jogosítva látta magát, elenyészni szemlélje.

Dembinszki csatát vesztvén, az utolsó magyar seregnek maradványai Lugosra vonultak. A mint ezen Temesvártól Lugosig tett szerencsétlen hátrálást vagy inkább menekülést láttam, meggyőződtem a felől, hogy egy seregnek nagyságát leginkább meg lehet itélni annak maradványaiból. A rendezett, hadtanilag felállított vagy táborozó csapatok tekintélyvel tűnnek fel, — de tökéletesen szemlélni az egészet nem lehet; egy felbomlott menekülő sereg úgy tűnik fel, mint mikor egy nagy oszlopszat romjainál, a nagyszerű egésznek számíthatlan részletei, mellyek egykor az egészet alkoták, különféleségökben, egyenként és egymáson, — roppant daraboknak látszanak. Borzasztóan felséges jelenet volt ez. Egy királyságért nem adnám, hogy annak szenttanuja lehettem, annak, minek — fájdalom — történnie kellett.

A menekülők előcsapatjai aug. 10-én dél felé értek a Krassómegyében s a Temes folyó két partján alacsonyan fekvő, jobbról oláhok, balról németek által lakott Lugos városkához. Ezen városka, mellynek 12,000-ből álló tehetős lakosa van, virányos határával és gazdag gyümölcskertjeivel egy nagyobbára piszkos oláh faluk által környezett tájon fekszik, mint kies völgy a sivatagban, s alkalmasnak látszék, egy az éhség s legyőzetés fájdalmas érzetétől kinzott seregnek vigaszt és segílyt nyújtani befogadás és élelmezés által. — A Lugos és Temesvár közt lévő hullámformájú hegylánczolat biztosítani látszott azt a győzelmes ellenségnek gyors üldözése ellen. És Erdélynek csaknem a városnál kezdődő határszéli havasai egy megrohanás esetére jó oltalomhelyül szolgálndhattak.

Fájdalom, itt is mint sok más helyeken Magyarhonban és Erdélyben, két nemzetiségek és vallások állnak egymással szemközt, s a hová a gyűlölség magát befészkelte, ott a békétlen helyek felett átok leng. Ezt mi itt is tapasztalandjuk.

Ugy tetszik, mintha a Temes viz, melly a várost kettémetszi, az éjszak felől lakó oláhokat a délről lakó németek miveltségétől örök időre elvágni s az utóbbiakat az elsők vad fogalmaitól megóvni akarná. A német részben szép csinos házak, telt boltok s azon kényelem látszik, melly a tehetős vidéki városokat olly lakottá teszi; az oláh részben piszkos fa- és földbódék, s az ajtók előtt guggoló henye alakok az idegenre nézve nem a legbarátságosabb látvány. A Bánátnak német lakói különösen az oláh faluk által környezett Lugos az egész forradalmi év alatt ki volt téve ezen embertelen szomszédok megtámadásai- és fenyegetéseinek. És csak 1849-ki májusban, midőn Bem a nevezett város mellett és Káránsebesnél Puchnert Oláhországba s Rukavinát várába visszanyomta, vetett vége Bánátban a rác z u r a l o m n a k, s az elnyomott németek csak akkor lélekezhetnek szabadon. — Bem nemcsak hogy rendkívüli nagy örömmel fogadtatott a lugosi németek által, hanem a mint a kormánynak is megírta, pénzzel és más szükségletekkel is gazdagon ellátatott; de az oláhok, kik ekkor gyűlöletüket elfojtani kénytettek, boszut forraltak a n i á m c z o k ellen. Képzeltetni a lugosi magyar érzelműek fájdalmát — midőn augustus 10-én a menekültek Temesvárról Magyarország elestének hírét és szomorú képét meghozák! Az elvesztett szabadságérti szivszaggató fájdalomhoz az oláhoktól félelem is járult, kik most már szóval s intéssel minden kimélet nélkül a legborzasztóbb fenyegetőzések jeleit adták; de ezen félelmök sem tartóztatá őket vissza attól, hogy a szerencsétlen harczosoknak a lehetőségig segítségökre ne legyenek. Jóllehet élelmi előkészületek nem volt elegendő arra, hogy azzal egy már több napok óta éhező 25 — 30,000 ember szükségét kielégíthesse, de a vezető gondviselés a tetteket nem kül nagyszerűségök, hanem a bel indokok szerint itéli. — Az oláhok, kik kirekesztőleg mind földmivelők s csaknem minden élelmi szerek birtokában vannak, a menekülő sereg közeledténél hírére bőséges gabnagyüjteléköket elásták, s a magyar sereg megérkezésének már első napján az élelemszerek ára olly roppant magasra hágott, hogy egy darab fekete félig sült kenyérért, mi így is igen ritkán tünt elő, 1 — 2 pengő forint ígértetett, s szerencsés volt az, ki ezen áron is elkaphatta; a következő napokban pedig már nemcsak hogy a kenyér, de min-

den gyümölcs és zöldség eltűnt. S a minden órán szaporodó menekültek kénytelenek valának szabad égalatt kötetlen sebbel az oláhok telt gabonavermeik felett éhezni. —

Miután némileg kipihenék magokat, a hadvezérek csapatjaikat újból egybegyűjteni és azokat egy egészszé formálni kezdték. A legfőbb tisztek közül Bem, Guyon, Vécsei, Török és Kmety megérkeztek. Perczel és Dembinszki a lengyel legionnak egy részével mindjárt a csata után Temesvártól Káránszob felé Orsovának vették utjokat. Egy 3—4000-ból álló magyar csapat is (mint általában állittatik, Lázár vezénylete alatt) ezen irányt vette; de még bizonytalan, ha önkényes vonzalomból-e, vagy felsőbb parancsolatra, a kormány férfainak Törökországba vezető utjokat biztosítandók; az utóbbi hihetőbbnek tetszik. A Lugoson levő hadvezéreknek valósággal sikerült is már a 2-ik és 3-ik napon számos tömegeket rendezni a legénység- és ágyúütegekből, a mint ez a város szüntelen keresztülvonuló teljes számu, vagy legalább kevés hiányu jól fegyverzett honvédszászlóalj- és mindennemű számos ágyukból kivehető volt; Kossuth is, ki aug. 10-én érkezett ide, Bem és Guyon kíséretében aug. 14-ig gyakran megjárta a várost, s a csapatok szorgalmas rendezésével látszék foglalkozni. — Már táplálta őket a remény, hogy még nincsen minden elveszítve. — Még remélték Görgeivel a határszélen vagy Erdélyben egyesülhetni, Klapkának a komáromi várközi győzelemteljes kirohanásáról homályos hír az osztrák sereg érczfalain keresztül is elhatott. Aug. 15-ke újabb zavarokra viradott fél, s a megmenthetéseire minden kilátást elrablá. Görgeinek aug. 13-án történt fegyverletétele felől a főb-
bek 14-én estve már értesülve valának, (de a hadsereg s a nép még 15-én sem tudott e szomorú dolog felől semmit); Kossuth éjjel Lugost elhagyá, s a város utcái tömve valának a katonai csapatoktól, kik mindenfelé bolyongva a legnagyobb zavart idézék elő, s magok a főb-
bek sem tudták sem a helyet sem az irányt meghatározni, hogy merre vonuljanak. Csak estve felé kezdettek az utcák ritkulni, s ekkor leheté észrevenni, hogy a sereg Erdély felé vonul. —

Aug. 16-kán a sereg Facsetnél nyugodott meg. Az ut idáig kellemetlen volt; egy pusztá lakatlan vidék ez, erdőkön, hegyeken mentiünk keresztül hosszasan, egyetlen falut, kutat,

mellyben viz lett volna, avagy csak egy lelket sem találhattak utközben. A legénység éhes és szomjas volt. Az egész országot egyberomlott löszeres-kocsikkal s a vonal azon osztályainak maradványaival volt tele, kik előttünk mentek. Facsethez közel a helységbe vezető országot mindkét felén táborozott a fáradt sereg. — Jobbról épen a falu alatt feküdtek Vécsei hadtestének romjai, ennek háta megett egy dombon valának Bem és Guyou, balra Kmety hadteste. A huszárok, kik az utó-örséget képezték, fél mérföldre hátrább a szántóföldekre, hol a gabona még kévékben állt, telepedtek meg. Kellemes augusztusi est következett a derült napra, s a tábori tüzek körül életelevenség uralkodott. A levertség alig volt valamennyire észrevehető. A honvédek kinézése, főleg Vécsei hadtesténél, olly erőteljes volt, hogy egy idegen alig hihette volna el, hogy abban egy megvert sereget lát. A helység vessző-kertelése mellett az egyik hadtest szekerei, taligái és ágyúi valának felállítva, ezek közt volt Vécsei tábornok gyalog kocsija (Scheibenwagen), melly főhadiszállás gyanánt szolgált. — Oda nagyszámu tiszték gyűltek egybe, közelebből azért, hogy a tisztikar ürességei választás által betöltsenek. Elejénte a multság vigan, mondhatni, ittott szinte túlzólag folyt, egymásnak tréfásan előlépést jövendölének. De a jó kedv hirtelen borusra változék, a kedélyek komolyakká lőnek. A tiszték tömegében, kiket a várakozás és ujságvágy gyűjtött össze, azon susogás támadt, hogy haditanács tartassék; Bem is elérkezék; — egy nyitott négylovas kocsin jött meg egyedül, fején fehér kossuthkalap volt, hosszú fehér strucztoállal. Gyorsan leugrék, forradásos halvány arczán a büszke elbizottság és vidor erő megvolt; máskor inogva és előregörbedve szokott járn, de most lépése erőteljes, tartása egyenes és feszes volt, az ő lelki ereje e pillanathban az ő megtörődött és sebekkel halmozott testén győzni látszék. Zajos éljenzéssel fogadtaték, a kör megnyilott, ő középbe álla, s a várakozó csoportot olly ünnepélyes hallgatás lepte meg, hogy egy légy dongását is meg lehetett volna hallani. Az estszürkület fénye ünnepélyesen ragyogott a kezdődő haljóslatu jelenetre. Bem szokott törött németséggel e szavakkal szakítá félbe a hallgatást: „Uraim! én a kormány s magam nevében jövök önökhöz mint főparancsnok, s minden zászlóaljak, lovas századok és ágyu-

ütegek parancsnokait felszólítom, holnap reggel 6 órára csatarendben állni, Erdély felé Dobrára vonulandók.“ — Itt félbeszakítá őt egy magas szál, jelentékteljes arczu és fekete szakállu ezredes a körből, ki hozzá közelebb lépven : „Altábornagy ur! mi kormányt nem ismerünk. A kormány bennünket gyalázatosan elhagyott, annak nem volt creje azon ügy végrehajtására, melyet mi olly dicsően kezdtünk meg, és a melyért mi szívünk vérével áldoztunk. Az a sereget a legtermékenyebb vidéken éhezni hagyta, az nemcsak hogy erélytelenséget tanusított a külellenség irányában, de tehetetlen is volt az ország erejét, melly olly bőven kínálkozott, használni. Az, azon feladatra, mit a végzet neki kiszabott, méltatlannak tanusítá magát. Erre Bem röviden és nyersen így szólt : De miért szaladnak hát önök? harcoljanak s a seregnek lesz kenyere; egy szaladó sereg mindig éhezik, még a győző mindig jól van lakva. — Az ezredes kardja csörömpölt : bocsánat altábornagy ur, ez megbántás, mit nem érdemlünk. Mi vitézül harcolánk, mi örömmel türeink minden nélkülözéseket, de egy olly nagyobb számú erő ellenében, s minden élelemszerek hiányában nem leheté győznünk. Most Vécsei állt elő : Altábornagy ur, mi Dobra felé nem megyünk, mi Görgei fölhívását követjük, s átmegyünk a Maroson. — Bem merőn megnezé Vécseit s nyugottan, alig gondolkozva, így felelt : „uraim! én sem gyilkos sem hóhér nem vagyok, hivatalomnál fogva lenne hatalmam önöket kényszeríteni is, de az ügy, melyért harcolunk, szabad harcosokat kíván, azért még egyszer felszólítok minden zászlóalji-, lovasszázadi- és ágyuütegparancsnokokat, kik velem akarnak tartani, készen állni, holnap reggel Dobra felé menendők. Én soha sem alkudoztam s nem is fogok, Dobránál egy olly állásunk leend, hol az ellenség által hónapokon át meg nem támadtathatunk, s képes leszék az Erdélybe vezető utat egy ágyuval elzárni, ottan újból fogjuk magunkat rendezni s az ellenséget ujult erővel megtámadni s megverni. Ne higyjék önök, hogy gyengék lennénk, mi, ha akarunk még erősek, hatalmasak lehetünk; gyalázat volna 40,000 emberrel magunkat megadni.“ — Itt elkecseredetten közbeszóla Vécsei : De kérem altábornagy ur, miként gondolja seregét élelmezhetni? A kiéhezett Erdélyben annak számára élelniszereket nem fog találni; és az ellenség

nyomunkba jöve minden utainkat elzárja. Erre így szólott Bem: „Ha az oláh egész éven át máléval élhet, akkor a katona is, ki az emberiség legszentebb ügyéért harczol, ugyanezen koszttal megélhet. Én magam, mint eddig is, seregemnek példát mutatok, s most reménylem, a kik az én véleményemen vannak, követni fognak. Tegyéék azt, a mit jobbnak látnak. Jó éjszakát urak!” — Ezen szavak után egyszerűen köszönve, kilépett a körből, s szekérébe felülve távozott. A Vécsei táborából való honvédek egy zajos „é l j e n t” kiáltának utána. Ezek szegények még nem tudák, mi történendik velök. Bem eltávozása után vita kezdődött, olly zajos, olly szenvedélyszerü, mint saját belsők vala. Több oldalról támadt azon kérdés: „hogymirevalók ezen jelenetek?” Fájdalom a nagyobb rész felelhetett volna reá; ugyanis: megérkezett Görgeitől a főszólitás Vécseihez az iránt, hogy hadtestével jöne Világos alá, az oroszokkal egyesülendő. Ezen szó „m e g a d n i” nem hallatott, s Görgei fölhívása akként magyaráztatott, hogy ő Oroszországgal egy alkura lépett, s az orosz mint a magyarérek pártolója lépend fel. Okom van hinni, hogy magok a vezérek terjeszték e véleményt, annyi mindenesetre bizonyos, hogy ők Görgei ügyeinek állását egész kiterjedésében nem gyaníták.

A haditanácsban a vélemények feletti vita a legnagyobb elkeseredéssel folyt, fenyegetések s kényszerítések zajlottak mindenfelől. A zavar még azáltal is növeltetett, mert a külön tiszti testületek is meghasonlának. Vécsei hadtestéből több tisztek Bem részére nyilatkoztak, ellenben Guyon és Kmety osztályaiból több tisztek, kiknek vezérek már előre Bemhez csatlakoztak és ezért a haditanácsban nem is vettek részt, a Görgeihezi csatlakozást pártolák. Az éj eloszlata a szenvedélyeskedőket egymástól. S minő éj volt ez! A katonaság dalolt, evett, ivott s gond nélkül mene nyugodni; ellenben mi, kik a baljóslatu jelenet- s egy szomorú sejtelenmtől valánk eltelve, nem alvánk. Még most is lelkem előtt áll ezen pillanatnak a Vécsei szekere előtt történt minden csekélysege, nemcsak az elmondott szavak, hanem az egyes személyeknek arczvonásai, egyenruhájok minősége, a fákon levő ágbogok állása; minden, mit láttam, mig füleim az ügy gyászos kimenetelének borzasztóságát hallák. És mig élek, soha ki nem fognak esni emlékezetemből ezen pillanatnak egyes részletei. —

A csapatok napfeljöttével már fegyverben állottak. Sem a csapatok, sem ezeknek egyes osztályai nem tudák bizonyosan, hogy parancsnokuk merre akarja őket vezetni. És most már elkezdődött a sereg felbomlása, mely leginkább egy vegytani szétosztáshoz volt hasonlítható. A zászlóaljok századokra s még kisebb részekre is oszlottak, ezek némelyike Bemhez, mások meg Vécseihez hajlottak. Vécsei hadtestétől csekély számú csapatok váltak el, de Kineti és Guyon hadtestei rendetlenül oszolva fel, azoktól egész szakaszok Görgei bizalmas barátjához csatlakoztak. Az országuton és bena helység utczáin pedig nagy zűrzavar keletkezett. Bem követői keletre, a többiek nyugot felé Lugosra akartak visszamenni. Mindenféle egybekapások, kiabálások és czivakodások voltak. A facseti vásártéren Vécseitől egy század lovasság állt, ezek nem akartak Világosra visszavonulni. A legénység átkozódott, kardot huzott, s csaknem egy óráig kiabáltak és készítették egymást. Végre eltűntek, senkinek se volt ideje kérdezni őket, hová? Az Erdély felé vonuló seregek olly gyorsan haladtak előre, mintha az ellenség sarkukban lett volna; a hidat, mely a Facset mögötti patakon állt, s magát a patakon átjárást is elrekesztették, az emberek, szekerek, lovak egy egybebonyolódott gombolyaghoz hasonlítottak; — az egész olyan volt, mint egy kétségbeesett szaladás.

Igy végződék a magyar forradalom. Vécsei rendeltetése helyére Világosra ment, — és Bem a Facsettől még három órányira sem eső Dobráig sem mehetett, serege még az uton szétoszlott. — A közlegénység csak most világosodott fel a dolgok mikénti állásáról, s az egyesek is eltökélten pártokra szakadtak. Némelyike hazájába akart menni, sokan az orszokkal szövetségre lépni. S a csapatok, még mielőtt Erdély hegyeit átlépték volna, feloszlottak. — Bem pedig Guyonnal és Kmetivel Orsova felé a Törökföldre ment. —

T e m e s.

Vukovich Sebő és Horváth Mihály, volt magyar forradalmi ministerek a Kölner Zeitung szerkesztőségéhez a következő iratot küldték át közlés végett :

„A Kölner Zeitung szerkesztőségéhez !

Önök érdemes lapja közlé Sze mere Bertalan tisztelt barátunk azon nyilatkozatát, mellyben Magyarország ideiglenes kormánya által, a statushatalomnak Görgei tábornokra átruházása, az utolsó ministeri tanács határozatával ellenkező, végrehajtott ténynek bélyegeztetik. Tisztelt barátunk kinyilatkoztatja, hogy ő ezen határozatban részt nem vett, segyenesen kijelenti azt is, hogy ő ezen, mind az áruást, mind az áruást törvényesítő határozat alájegyzését hazairánti bűnnek tartotta volna. Szerencsétlen hazánk története érdekében fekszik azon eseményt az igazság világában tüntetni elő, mire abbani részvétünk által tökéletesen fel vagyunk jogosítva.

A kérdéses esemény napján, augustus 11-dikén, az előforduló történetek menete így következik :

Reggeli órákban az aradi várban Kossuth kormányzó-nál ministeri gyűlés tartatott. Duscheket kivevén, ki Lugoson volt, és Csányit, ki már előbb beszélt Kossuththal, a ministerek mind jelen valának. A kormányzó Guyon tábornok levelét közlé a temesvári ütközet kimenetéről; ezután előadá, mikép az illy szerencsétlen ütközet után lehetetlen volna a kormányzást jelen alakjában s állandó helyen tovább folytatni; hogy továbbá a muszkákkal alkudozások folytatása s bevégszérei hatalmat Görgei tábornokra kellene átruházni, minthogy ő, egy még le nem győzött hadsereg élén állván, képes tiszteletparancsoló állásban alkudozni az ellenséggel, vagy a körülményekhez képest valami máshoz fogni. Bemnek Temesvárnáli megsebesülése következtében más hadvezérről szó sem lehetvén. Hozzá tevé még azt is, hogy Görgeinek e részbeni fölhatalmazása után a kormánynak nem lenne egyéb

teendője, mint egészen feloszlani. A tanácskozást az indítvány közakarattali elfogadása követte. A fölhatalmazási okirat Szemere és Horváth által azonnal fogalmaztatott is. A kormány feloszlásáról azonban benne forma szerint azért nem volt szó, mivel Vukovich által tett észrevétel szerint még lehetségesnek látszott, hogy az események a kormány ujolagi fölvetelét még egyszer kívánandják. A fölhatalmazás azonnal elküldetett Görgeinek. A kormány valóban feloszlott. Kossuth búcsút vön a ministerektől, s ezek ismét egymástól, jövőrei összejövetel vagy hatáskör fentartása nélkül, s ez okból a hivatalnokok is elbocsáttattak.

„Vukovich visszatérván a városba, Csányihoz ment, ki a felhatalmazó-okiratot Görgeinél, kivel egy házban lakott, már látta, s azért is őt felingerült kedélyben találá. „Miért nincs — mondá hirtelen a belépőnek — a kormány lemondása forma szerint kimondva, hiszen ez értelemben értekeztem a kormányzóval?“ E pillanatban Görgei is belépett a szobába, s a fölhatalmazó-okirattal kezében, e szavakkal szólítá meg a jelenlevőket : „Igen jó, hogy itt két ministert találok. Ez alakban a megbizást el nem fogadom. Az oroszok nem akarnak velem alkudozásba bocsátkozni mindaddig, mig azt vélik, hogy hátam megett az ideiglenes kormány rejlik. Mig a kormányzó s ministerek lemondása nincs forma szerint kimondva s kihirdetve, semmibe sem bocsátkozhatom.“ Hogy Görgei a teljhatalmat illy feltételekhez kötendi, a tanácskozás alatt senki sem érinté. S mivel a ministeri-tanács eloszlása után, valamint a kormányzó, ugy a ministerek is elutazni szándékoztak, a dolgot időhalasztás nélkül tiszába kelle hozni. Csányi Görgeinek fentebbi nyilatkozata által a benne helyezett bizalomban még inkább megerősödött, s valóban hihetlen dolognak látszott, hogy a tábornok a nyilvánított követelést más czélból tette, mint hogy az által a honra nézve hasznos alkudozást biztosítson. Azért is rögtön a többi ministerekért küldetett. Szemere, Battyány Kázmér gr., és Horvát nem valának honn. Aulich megjelent. A három jelenlevők a sürgető körülmények által indítatván, nem várhatának tovább, s következő levelet irák a kormányzónak :

„Görgei tábornok nem gondolja, hogy a ráruházott megbizásban sikerrel fog eljárhatni, ha az ön s a ministerium

lelépése s az ő polgári katonai teljhatalommali felruházatása formáserint ki nem mondatik s nyilvánossá nem tétetik. Mivel a jelen sürgető körülmények hosszab tanácskozást nem engednek, kérjük önt, midőn egyszersmind kimondásunkat ezzel nyilvánítjuk, ugyanazt tenni, saját s az egész ministerium nevében, s valamint ezt, úgy Görgeinek teljes statushatalommali fölruházatását hivatalosan kihirdetni; Önnek határozatát haladék nélkül elvárván.“ —

Ezen irat elküldetése után Vukovich találkozott Batthyányval, s közlé vele a történeteket. Ezután fölkeresé Szemerét, kit épen elutazása előtt otthon talált. Szemere azonban szinte, mint Batthyány gróf, nem volt különböző véleményben. Ha más veleményen lett volna, még elég idő vala indítványa közlésére, mivel Kossuth felelete még meg nem érkezett, s a formáserinti lelépést meg lehele akadályozni. Ellenkező vagy különböző véleményének legkisebb jelét sem adván, — elutazott. Nemsokára megérkezett Csányi, Kossuth tudva levő lemondásával. Ehez egy irat volt mellékelve Vukovichhoz, mellyben megkéré, hogy ezen okiratot nyomassa ki, s tegyen rendelést, hogy Görgei kormánya még esteli 8 órakor életbe léphessen. Erre az okirat Csányi és Vukovich által alájegyeztetett. E pillanatban megjelent Horváth is. A történetekről tudósítatván, a lemondásba beleegyezett, s aláírta azt. Aulich, a Kossuthoz intézett levél egyik aláírója, nem volt körünkben.

Az eddig előadottakból kiviláglik tehát : 1) hogy Szemere Bertalan a lemondási-okiratot alá nem jegyezhetette, mivel az ellenjegyzés alkalmával Aradról már elutazott ; 2) hogy Szemere Görgei követeléséről, s ennek következtében a kormányzóhoz intézett fölhívásról tudósítva volt ; 3) hogy Szemere a kívánt formáserinti lemondás- és az egyetemes statushatalomnak Görgeire átruházása ellen nem nyilatkozott ; 4) hogy ezen okirat leglényegeseb része, t. i. a kormány feloszlata, s Görgeinek az alkudozásrai fölhatalmazása volt az utolsó ministeri-tanács egyedüli határozata, mellyben Szemere is jelen volt s beleegyezett.

Tisztelt barátunk kinyilatkoztatja, hogy hazaelleni bűnnek tartotta volna, az okiratot aláírni. Föltevé, hogy ez volt akkori véleménye, midőn a lemondásról Vukovich által tudósított, nem volt-e mulhatlan kötelessége, ezen meggyőző-

dését tisztáraival közleni? — Sőt mi több, mivel nem az alak, hanem az okirat lényeges része, t. i. az alkudozásrai fölhatalmazás s a kormány feloszlása volt a legfontosabb, miért nem nyilatkozott a ministeri-tanácsban a határozat ellen, melly által a teljhatalom Görgeire, mint fővezérre, átruháztatott? — Mi igen tiszteljük hazafiúi indulatát, s valódiabb barátságos vonzalommal viseltetünk iránta, sem hogy benne az őszinteség hiányát, sőt elmulasztást tennök föl, melly eset azon esetben fordulna elő, ha akkor más nézetei levén, ezeket előttünk elhallgatja vala. Sőt inkább azt hisszük, hogy illy nyilatkozatra őt egyedül a világi szerencsétlen esemény birta, el akarván válni mindazon események sorozatától, melyek a nemzet sorsát Görgei áruló kezeibe ejtették. Ámde ezen ösztönt, bármilly becsületes legyen is az magában, a tények kényszerinti előadásával és sorsosai iránti igazságtalanság által kielégíteni nem szabad.

Kötelességünknek tartván a tényeket valódilag elmondani, tartoztunk ezen nyilatkozattal még Csányi és Aulich szerencsétlen tisztársaink emlékének is, kik közül az első több mint harminczévi folytonos működése s rendíthetlen jelleme, — a másik pedig kitünő katonai képessége s valódi köztársasági erényei miatt országunk által nagy becsületben tartatott.“

GÖRGEI

ifjusága- s szelleméhez adatok.

Görgei Arthúr, a forradalom legimádottabb vezére, ki júliusban még magyar Napoleonnak s a szabadság oszlopának neveztetett, a világosvári capitulatio hőse, a klagenfurti confinált, kit mos sok ember becstelen árulónak nevez, Szepesmegye egyik kis falujában, Toporciban, született, 1818. január havában.

Ő és három fitestvérei : Armin, ki mint ezredes szolgálván a magyar seregben, elítéltetett, Guido, a bécsi ministerium bányaszékénél tanácsnok, és István, ki százados levén a honvédeknel, minap közlegénynek avattatott be, derék de kissé tulságos anyjuktól (született Percián) olly nevelést nyertek, melly által testük edzett lett sők mindent türni tanultak. Arthur, mint hatéves fiú, már nem egyszer hált a padon, ha vendégek jöttek a szülékhez és a kis házban nem volt elég hely a gyermekek számára. Nyárban topán, télben köpeny nélkül szaladgált az udvaron, és asztal alatt medvebőrön hált; éjfélkor pedig fölébreszté öt atyja, s a szobában ide s tova szaladgálnia kellett. Ezen nevelésnek köszönheti, hogy ő mind a tél, mind a nyár kellemetlenségeit egykedvűleg türheté, és csekély vagyonával — szüléi jövedelmüket szerencsétlen speculátiok által elvesztvén — beérni s nélkülözni tudott.

Többnyire Késmárkon járt iskolába, de Lőcsén és Eperjesen is hallgatá egy ideig a tanfolyamot. Iskoláit jól végez-

vén, mint 14 éves ifju a tullni árkász-intézetbe lépett, hol igen kitüntette magát; már akkor is mindent legkisebb nehézség nélkül felfogott, a hadi tudományokat tüzzel mivelé és talentomai már ekkor nagy hadvezért jósoldanak benne.

Az intézetet elhagyván, tanítói őt a ministeriumnak ajánlották, mindazáltal csak főhadnagygyá léptetett elő. Atyja meghalván, örökségét (4000 pftot) a tömegeből elvette és mint tiszt leköszönt. Ugy látszik, megunta a lassú előléptetést és tán megtagadtatván egy kérése e tárgyban, hiúsága sértetett. Annyi bizonyos, hogy ez időtől fogva olly ellenszenvvel viselteték az austriai kormány ellen, melly talán annak is indoka volt, hogy az oroszoknak, és nem az osztrákoknak adta meg magát Világosnál.

Kilépte után Prágába ment, s az ottani egyetemben két évig a vegytant tanulá, melly tudományt már régóta kedvelt. Nem levén ugyan sok költenivalója, rokonaitól mégis sohasem kért semmit, és ha küldtek is neki pénzt, el nem fogadta. Ez időben egy kisasszonyba szeretett, s ezt feleségül is kérte a leány szüléitől, de ezek tőle leányukat megtagadván, még ezen nap a kisasszony nevelőnőjét, egy nem igen szép s nem igen fiatal elzászi nőt vett feleségül. „Nekem csak egy ingem vala, neki szinte csak egy; ekkép sympathisálván, összekeltem vele“ — így jelenté rokonának házasságát. — Ezen nővel Toporcza ment, s nénje jószágán gazdálkodott. E törekvéseit nem nagy siker koronázá, mert e dologban is tulzó lett, így például a vegytant a gazdaszatra is alkalmazni akará. Egy ideig csupán tiszta lisztből készített ételt evett, s állitá, hogy csupán ezzel is élélhetne.

E módon vagy egy évig Toporczaiban élt, mig a martiusi események őt is tettekre hívák föl. Májusban Pestre ment s a honvédek közé lépett, nejét pedig rokonainál hagyá.

Mit ezen idő óta tett, mikép bálványoztatott a forradalom alatt, mikép árulta el hiúságának és dicsvágyának eszközeit, már eléggé ismeretes, és nálamnál ügyesebb férfiak megirták, mintsem én ezen, még kevés ember által felfogott férfi életrajzát megkisérteném.

Görgeit egy angol lap professionel soldiernek nevezte. Egyébnek nem is tartja.

Anélkül, hogy az említett ítélet szoros taglalásába ereszkedném, ugy hiszem, nem tévedek, ha kimondom, mikép ő katoná, rendszerető, pontos katoná volt.

Még a perczben is, midőn fegyvereit lerakni kezdte, egy rendzavarót büntettetett.

Görgei, ha áruló volt is — de nem a dta el honát. Vanak bünei, miket menteni nem lehet, a Buda ostrománál elpazarolt idő és erő, a vesszőzési út, mellyet Világosig ollymódon tett, hogy a sereg demoralizálódék sat.

De gondoljuk meg, hogy e perczben is, midőn a dolgok legkétségbeesettebben álltak, hány párt volt az országban!

Két hatalmas előnyomuló ellenség — egy kis megtört sereg s három dictaturára törekvő főnök.

Ki hihetné, hogy nem szerette volna az árulónevet s a nemzet megvetését elkerülni?

Jól tudá, hogy nyomor és megvetés vár rá, s mégis utolsó tette is ollyan volt, mi katonai nevének, hírének hízelt.

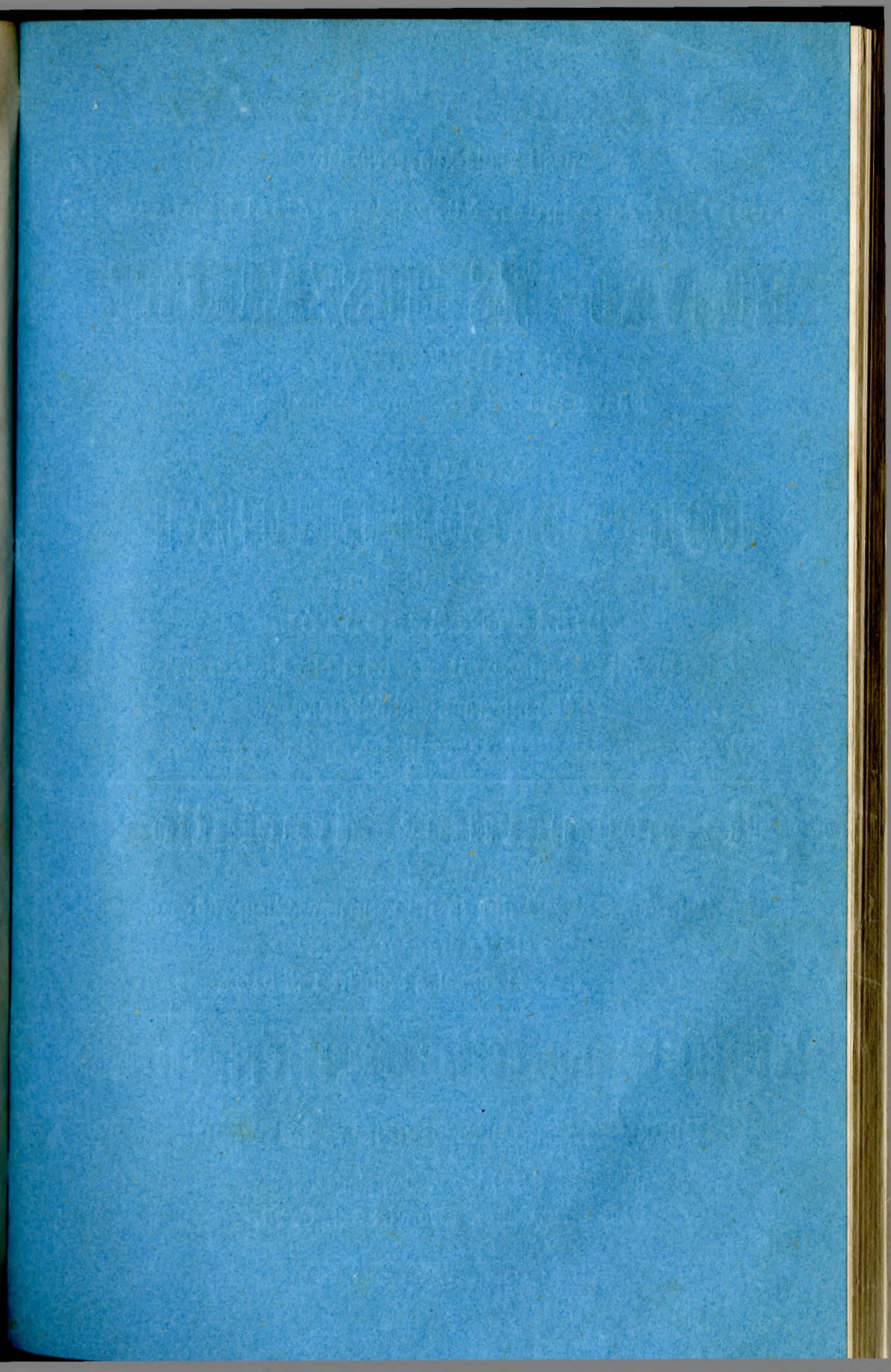
Tények beszélnek. Olly kormányt, melly az engedetlenkedőnek katonai híré fennen hirdeté, kénytelen volt megvetni.

Nem mentem őt. Büne elég volt. De ne terheljük őt minden bűnnel — másnak is volt része benne.

S az egyet nem vitathatni el tőle, hogy a Magyar' katonai dicsőségét fénypontra emelte.

(Görök egy angol, lap professional, sabbatrak nyavazta.
 Atya, hova az emeleti szobát az angolok a nagy
 Kérem, az házam, nem tevédek, ha kimondom, mindig a ka-
 ton, tévedés, pontos katonák.
 Meg a gerben is minden tevédek, lelakm kerek egy
 rendszert birtokolt.
 Gőzei, ha ardo volt is — de nem a litz el, honat Van
 tak bűn, miket mentem nem, lehet a bűn, azonnal a pa-
 varok, idő es ero, a verszokai az helyet Választás olymo-
 don tott hova a szegény demokráciák.
 De gondolk, meg hova a gerben is minden a dolgot
 legkésőbbesedőben állak, hany part volt az országban.
 Két hatalmas előnyomok ellenség — egy az megjár
 egy a három diktatúra, tovább.
 Ki hibébe, hogy nem ezerté, volna az arduvet a a
 minnet megvessék ellenük?
 tot tuda, hogy nyomor és megvessék van az a megja
 utolsó talca is olyan volt, mi katonai nevének, hirtelen hi-
 revelt.
 Tények iradnak, Oly kor, mely az engedetlen
 kednek katonák, hirtelen a birtok, katonák volt megvessék,
 Van menten a birtok, katonák volt megvessék,
 den bűn — megvessék a birtok, katonák volt megvessék,
 a az egyetemes vitanak, hogy a katonák volt megvessék,
 díszeseként pontra emelt.

DE BALLACI GÉZA.

Heckenast Gustáv

pesti kiadó-könyvárusnál

megjelent és minden könyvárus által kapható:

HONVÉD- ÉS HUSZÁRÉLET

ANEKDOTOKBAN.

Füzve ára 30 kr. pengő pénzben.

A MAGYAR

FORRADALOM FÉRFIAI

1848. és 49-ben.

SZILÁGYI SÁNDORTÓL.

Második átdolgozott és bővített kiadás.

Két autograph-melléklettel.

Nagy 8-rét. 6 füzet füzve 2 frt. pengő pénzben.

Die magyarische Revolution.

Kurzgefaßte Schilderung

der jüngsten Zeitereignisse in Ungarn und Siebenbürgen.

Von einem Augenzeugen.

8., 291 Seiten, in Umschlag broschirt 1 fl. C. M.

Kossuth und seine Bannerschaft.

Silhouetten aus dem Nachmärz in Ungarn.

von

Heinrich Ritter v. Levitschnigg.

8. 2 starke Bände. Broschirt 3 fl. C. M.

